

OD STAROSLOVIENČINY K SLOVIENKE ?

Duma o neústrojnosti jedného pojmu

Abstrakt: V slovenskej odbornej literatúre sa používa na označenie nášho národa a písomnej kultúry Slovákov v 9. stor. termín *slovien-sky*, prípadne *staroslovien-sky*. Ide o interpretačný preklad historického termínu, preto okrem jazykových kritérií by sa mali v tomto pomenovaní zohľadniť aj historické. Skúmaním transliterácie aj transkripcie tohto termínu v historických prameňoch sa ukázalo, že ide o nepodloženú formu prepisu. Podobne je to i s definíciou a pomenovaním prvého spisovného jazyka Slovákov, a tým aj Slovanov – starosloviencina. Toto označenie v sebe nesúrodo spája jazykové fakty s geografickými a mocensko-politickými reáliami, ktoré nie sú historicky podložené. Na základe faktov slovenskej historickej syntaxe považoval lingvista J. Stanislav za potrebné prehodnotiť územný pôvod prvého spisovného jazyka Slovákov. Identický návrh podal v druhej polovici 20. stor. aj americký slavista G. Y. Shevelov.

ÚVOD

Už dlhé desaťročia sa v slovenskej odbornej literatúre používa na označenie nášho národa a písomnej kultúry Slovákov v 9. stor. termín *slovien-sky*, prípadne *staroslovien-sky*. Slovný základ týchto adjektív *slovien-* však viac zahaľuje ako odhaľuje. Keďže v ňom ide o interpretačný preklad historického termínu, okrem jazykových kritérií by sa tu mali zohľadniť aj tie historické.

Zakladateľ modernej slovenskej slavistiky jazykovedec prof. Ján Stanislav už v roku 1944 na základe záverov svojich vedeckých výskumov napísal: „Poznanie, že **Panónia bola slovenská**,¹ má veľký význam vedecký, kultúrny a národný. Teraz bude potrebné osvetliť mnohé problémy celkom znova. Bude **treba opraviť ne jeden omyl**, tradovaný najmä v **slavistike** už desaťročia, a **od základu prestavať** naše učenie.”² Tento jeho hlas bol však násilne umlčaný, a tak **omyly a deformácie** oficiálnej historiografie sa dodnes prehlbujú. Práve termín so základom *slovien-* ostáva už dlhé desaťročia bez akejkoľvek reflexie a stále zahmlieva Slovákom ich vlastnú históriu. Preto je potrebné nanovo ho skúmať vo svetle zapadnutých pramenných alebo nových interpretačných argumentov.

Podľa vysokoškolskej učebnice slovenčiny definícia *staroslovienciny* hovorí, že ide o "kultúrny jazyk, ktorý si zvolili (Cyril a Metod) pre svoje účinkovanie na Veľkej Morave a v Panónii. Základom staroslovienciny bola kultúrna reč vzdelancov, slovanského pôvodu, ktorí v 9. stor. žili v Solúne a na jeho okolí."³ Vzápätí sa však v texte objaví slovné spojenie "staroslovienske písmo".⁴ A keďže podľa definície sa tento južnoslovanský dialekt obvykle označuje ako starobulharsko-macedónsky, čitateľ si logicky nutne položí otázku: To aj písmo je starobulharsko-macedónske?

Podobne na inom mieste na začiatku kapitoly je daná definícia pojmu *starosloviencina* ako starobulharsko-egejsko-macedónskeho dialektu a zakrátko, bez toho, žeby sa čokoľvek nové povedalo alebo zdôvodnilo, sa v texte učebnice objaví pojem *sloviensky ľud* a *slovienske knieža*. To znamená, že ide o bulharsko-egejsko-macedónsky ľud!? Logicky totiž z kontextu vyplýva, že je asi reč o macedónskych Slovanoch.

Často sa bez akéhokoľvek vysvetlenia používa slovenskými a českými jazykovedcami prijatý termín (*staro*)*sloviencina*, prípadne (*staro*)*sloviensky* pre dialekt a súčasne základ slova *slovien-* ako meno pre celé etnikum na tzv. Veľkej Morave; napr. "Metod sa vracia k Slovienom", "schvaľuje aj slovienske písmo" alebo "medzi vichingovcami a slovienskym knazstvom...".⁵ Pritom názov *Slovienu* v dnešnom jazyku neoznačuje žiadny národ medzi Slovanmi. Takéto svojvoľné používanie adjektíva *sloviensky*, a to bez akéhokoľvek zdôvodnenia, je nevedecké a vyvoláva chaos.

Pritom v druhej polovici 20. stor. významný český slavista Josef Vašica napísal: "... staroslověnský... tento výraz poněkud nezvyklý a **uměle zkonstruovaný** zobečněl jako **technický termín** pro nejstarší období církevněslovanského písemnictví."⁶ Zjavne z takto umelo vykonštruovaného termínu "staroslověnský" – po slovensky *starosloviensky*, bol neskôr odvodený termín *Slovien*, ktorý však vôbec nezodpovedá historickej realite Slovákov v danom období.

¹ Všetky zvýraznenia textu vrátane zvýraznenia v citáciách urobila autorka tohto článku.

² Stanislav, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. MS, Martin 1948, s. 13. Tiež Stanislav, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. LIC, Bratislava 1999, s. 11.

³ Kačala, Ján – Krajčovič, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny. MS Martin 2006, s.20.

⁴ Tamže.

⁵ Habovštiaková, Katarína – Krošláková, Ema: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Bratislava 1993, s. 12 – 13.

⁶ Vašica, Josef: Literární památky epochy velkomoravské. Lidová demokracie, Praha 1966, s. 31.

Všetci Slovania sa intenzívne hlásia k svojim koreňom z 9. – 11. stor. a prirodzene nazývajú svojich predkov dnešným menom, aby bolo jasné, a napokon aj logické, že ide o ten istý národ. Napríklad starí Bulhari, starí Rusi, starí Chorváti aj starí Česi.⁷ Iba u **Slovákov** sa to nedá. *Môžu byť aj Slováci starí?* Túto otázku si v podnápise svojej knihy *Slováci medzi starými susedmi* položil náš významný jazykovedec prof. Ján Doruľa. Jej zodpovedaniu venoval celú túto obsiahlu publikáciu.⁸

Ak sa v našej odbornej literatúre týkajúcej sa histórie Slovákov nepoužíva súčasný názov nášho národa, potom **strácame vlastnú históriu** a svoje korene! Podľa referencie pedagógov v základných školách i gymnáziách pri otázke žiakov: „Kto sú tí Slovieni?“ ani sami učitelia im nevedia vysvetliť, o aký slovanský národ ide. Je to pochopiteľné, pretože so *Slovienom* sa dnešný Slovák nevie identifikovať a iným Slovanom sa toto pomenovanie priradiť nedá. A tak učitelia hovoria iba o Slovanoch a deti sa naučia, že v čase, keď už všetci ostatní Slovania boli dávno na scéne dejín pod svojím vlastným menom, o Slovákoch akoby "nebolo ešte ani chýru". Pritom opak je pravda.

Je to naozaj vážny problém, lebo sa týka výchovy celého národa, ktorý sa aj vinou takýchto „maličkosťí“ nachádza v zvláštnom historickom nevedomí. Preto nemôže byť podružnou otázkou konkrétneho názvu národa i jeho prvého spisovného jazyka, vyjadrených súčasnou slovenčinou tak, aby bol zrozumiteľný všetkým. Obzvlášť dnes, keď je už zrejmé, že celá cyrilo-metodská misia u Slovanov **preukázateľne** patrí iba **Slovákom**.⁹

Problematické je aj prekladanie termínov *Slovien*, *sloviensky*, (*staro*)*sloviencina* do iného jazyka tak, aby sa zachovala terminologická ekvivalencia. A to nie len pri prekladoch do cudzieho jazyka, ale aj z cirkevno-slovanského jazyka do dnešnej slovenčiny. Nie je explicitne zodpovedaná ani otázka, či ide o aktuálny spisovný termín, alebo archaizmus. Pritom má špecificky vymedzený význam a v danej téme patrí ku kľúčovým. Prekladateľ tu obvykle narazí na vážny problém lebo v žiadnom prekladovom slovníku, vydanom v priebehu posledných desaťročí, nemožno nájsť termín *sloviensky*, *Slovien*. Uvedené termíny neuvádza ani jeden z aktuálnych slovníkov slovenského jazyka, teda Krátky slovník slovenského jazyka a Historický slovník slovenského jazyka.¹⁰

Vzhľadom na historické, filologické a dnes už aj genetické poznatky¹¹ možno s istotou hovoriť, že cyrilo-metodská misia patrí jednoznačne **iba do slovenskej histórie**. Historické fakty o účinkovaní bratov zo Solúna ukazujú, že u žiadneho iného slovanského národa neúčinkovali, pôsobili len u moravských Slovanov, dnes Slovákov a Moravanov. Pritom vieme, že dnešní Moravia, ktorých dialekty stoja na slovenčine, sú pôvodom Slováci svojím jazykom, folklórom aj religióznou mentalitou. Ako píše Ján Stanislav: "...lokality Velehrad, Staré Město, Uhorský Brod ležia na starom historickom území **slovenského jazyka**. Ich obyvatelia sa aj dnes volajú *Slováci* a kraj je *Slovácko*".¹² Moravský filológ František Bartoš vo svojom diele *Dialektologie moravská* (Brno 1886), označuje moravsko-slovenské nárečia termínom „**nářečí slovenské**".¹³ A naopak, významný uhorský historiograf Matej Bel píše, že Slováci boli kedysi známejší pod menom **Moravia**.¹⁴ Český lingvista Václav Vážný vo svojom diele *Nářečí slovenská* z r. 1934 túto problematiku zhrnul: "Mezi slovanskými filology a národopisci o tom nikdy nebylo sporu, že bývalá politická hranice mezi Moravou a Slovenskem není hranicí jazykovou ani národnostní."¹⁵

⁷ Porovnaj Kačala, Ján, Krajčovič, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny, MS Martin 2006, s.20 a 21.

⁸ Doruľa, Ján: Slováci medzi starými susedmi. *Môžu byť aj Slováci starí?* Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2015.

⁹ Stanislav, Ján, Slovenský juh v stredoveku I. Literárne informačné centrum, Bratislava 1999, s. 232. Pozri tiež Šubjaková, Elena: Slováci –apoštoli Slovanov. Dedičstvo otcov, o. z., Bratislava 2017, s. 21 – 24.

¹⁰ Porovnaj Gabčová, Helena: K prekladu niektorých termínov. In: Poznávanie Kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda. Monografia príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencii v Nitre, 3. júl 2007. Editori: Jozef Michalov, Martin Hetényi, Peter Ivanič, Zvonko Taneski. Nitra 2007, s. 248 – 249

¹¹ Podľa súčasných výskumov doc. RNDr. Vladimíra Feráka, CSc., znalca v odbore genetiky a analýzy DNA, predkovia väčšiny Slovákov žijú v Európe už desiatky tisíc rokov. "Genetické korene" takmer **85 % slovenskej populácie** siahajú do mladšieho **paleolitu**. Iba cca 5% sú potomkovia neskorších migračných vln. V rámci Európy je však malá korelácia medzi jazykovou a genetickou mapou: migrovali skôr kultúry ako ich nositelia. **Slovákov** z nás robí predovšetkým **jazyk a kultúra**. Zdroj je dostupný na:

<https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaASpolocnost/NCPVaT/Stranky/CoHovoriDNAoGenetickychKorenochSlovenskejPopulacie.aspx>

¹² Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 28.

¹³ Bartoš F. v poznámke na str.3 píše: „Píšeme slovenský, slovensky místo obvyklého slovácký, slovácky, poněvadž i Slováci sami, jmenovitě pomoravští, i jejich nejbližší sousedé tvarův oněch užívají. Ve Strážnici čte se na štítě: „N. N. **slovenský** krejčíf. Podobně mluví se **Slovenka** nebo **Slověnka** ne Slovačka.“ In: Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 28, v poznámke.

¹⁴ Bratislava Mateja Bela. Výber z diela *Notitia Hungariae novae historico-geografical.*, II. zv., vydaného vo Viedni r. 1735 – 1736. Zostavil J. Tibenský, poznámky L. Šášky a J. Pavelek. Obzor, Bratislava 1984, s. 131.

¹⁵ In: Ján Stanislav a slovenská slavistika. Eds: Doruľa, Ján – Žeňuch, Peter. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2016, s. 21

Problematika pojmov *staroslovienčina*, *sloviensky* a *Slovieni* má dve roviny. Jednou je otázka historického názvu etnika a jeho transkripčia do dnešnej modernej slovenčiny a druhou je otázka jazyka cyrilo-metodských písomností, ktoré vznikli na **staroslovenskej Morave** v 9. storočí.

1. HISTORICKÝ NÁZOV ETNIKA

Podľa najstaršieho a historicky hodnoverného prameňa, ktorého autorom bol sv. Gorazd,¹⁶ náš národ sám seba v 9. stor. nazýval "Slovieni". Je to zaznamenané v *Živote Metodovom* (ŽM)¹⁷ v Rastislavovom posolstve do Carihradu: "*Ale my, Slovieni, sme prostý ľud...*"¹⁸. Podobne i písmo, ktoré k nám priniesol Konštantín Filozof, sa vo viacerých prameňoch nazýva *slovenské písmo*: "*A tu Boh zjavil Filozofovi slovanské písmo.*"¹⁹

Otázka etnicity obyvateľstva Panónie a Moravy v 9. stor., ktoré jediné bolo skutočným adresátom byzantskej misie, je dnes už zodpovedaná. Konštatovanie P. J. Šafárika (1837), že na **Morave, Slovensku a Panónii** žilo v 9. stor. **slovenské** etnikum, dokázal o sto rokov neskôr Ján Stanislav na novej vedeckej úrovni s dokonalou slavistickou precíznosťou vo svojom monumentálnom vedeckom diele *Slovenský juh v stredoveku*.²⁰ Tu Ján Stanislav preukázal, že dnešní Slováci sú potomkami **moravských Slovenov**, ktorých neskoršie nazývali *Slovákmi*.

Dodnes používané názvy *Slovenka* a *slovenský* sú odvodené od pôvodného mužského etnonyma **Sloven**. Neskoršia forma **Slovák** nevznikla na označenie iného etnika, išlo len o formálnu jazykovú zmenu *Sloven/Slovák*, prebiehajúcu v západoslovanských jazykoch v 14. – 15. stor., pri ktorej sa stala veľmi produktívnou prípona *-ák* aj v iných etnických pomenovaniach (napr. *Polen/Polák*, *Slezan/Slezák*, *Rusín/Rusnák*) so zachovaním pôvodného významu.²¹ Ženský tvar **Slovenka** aj adjektívum **slovenský** sú veľmi starobylé, pochádzajúce ešte z **čias praslovanskej jednoty**, pričom u väčšiny Slovanov pojem *slovenský* značil „slovanský“. To samo o sebe hovorí o tom, že žiaden nový národ, ktorý by sa neskôr oddelil alebo by vznikol nejakým pomiešaním, by nemohol dostať toto starobylé meno.²²

STAROBYLOSŤ SLOVÁKOV

Starobylosť Slovákov potvrdzuje i najstarší prameň o Slovanoch *Povešť dávnych čias*, spis z 11. – 12. stor. napísaný kyjevským mníchom Nestorom: „...vzišiel aj národ Slovanský z Jafetovho rodu... Po dlhom čase usídlili sa **Slovania pri Dunaji**, kde je teraz zem **uhorská** a **bulharská**. Z týchto Slovanov sa potom Slovania rozišli po zemi a pomenovali sa podľa miest, ktoré osídlili.“²³ Nestor tu zachytil ústnu tradíciu o pravlasti Slovanov na strednom Dunaji. Poukázaním na slovanský národ v "zemi uhorskej" sú jasne determinovaní práve Slováci, od ktorých sa "Slovania rozišli".

Dnes možno doložiť Nestorov zápis výskumom lingvistickej etnogenézy O. N. Trubačova, významného ruského lingvistu a historika 20. stor., ktorý potvrdzuje Nestora, keď lokalizuje pravlast Slovanov do oblastí stredného Dunaja, čiže dnešného Slovenska, Moravy, Maďarska.²⁴ Jeho stredodunajská koncepcia slovanskej pravlasti plne vysvetľuje a odráža dávne etymologické kontakty (pra)slovanského jazyka s cudzími etnikami, ktoré sú doložitelné iba na Dunaji.²⁵ Dokladá to najmä lexika i gramatika slovanských jazykov, ktorá má presvedčivé paralely v latinčine príp. germánskych jazykoch.²⁶ Tomu zodpovedá i stredové postavenie slovenčiny v rámci slovanských jazykov.²⁷ To všetko zároveň vysvetľuje, prečo Sloveni – Slováci ako svoj etnický názov majú pôvodne pomenovanie označujúce Slovanov všeobecne.

¹⁶ Pauliny, Eugen – Ondruš Šimon: *Život a dielo Metoda prvoučiteľa národa slovienskeho*. Tatran, Bratislava 1985, s. 50. Pozri tiež: Šubjaková, Elena: *Slováci, apoštoli Slovanov. Dedičstvo otcov*, o.z., Bratislava 2017, s. 83.

¹⁷ *Život Metodov* V. kap. In: Stanislav, Ján: *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách*. MS Martin 1950, s. 55 – 75.

¹⁸ *Život Konštantína a Život Metoda*. Úprava textu M. S. Ďurica. Matica Slovenská, Martin 2013, s. 47.

¹⁹ Tamže.

²⁰ Porovnaj Ondruš, Šimon: *Slovenský juh v stredoveku a súčasná slavistika*. In: Stanislav, Ján. *Slovenský juh v stredoveku I*. LIC, Bratislava 1999, s. 469.

²¹ Porovnaj Doruľa, Ján: *Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí?* Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2015, s. 7, 23 a 37.

²² Porovnaj Stanislav, Ján: *Slovenský juh v stredoveku I*. LIC, Bratislava 1999, s. 231

²³ Nestorov letopis. *Povešť o dávnych časoch na ruskej zemi*. Preklad: Daniš Miroslav, Spolok slovenských spisovateľov, Bratislava 2018, s. 25.

²⁴ Trubačov, Oleg Nikolajevič: *Etnogenez i kultura drevnejšich Slavian*. Moskva, Nauka 2002, s. 116 a 249 a nasl.

²⁵ Tamže, s. 374.

²⁶ Porovnaj Krajčovič, Rudolf: *Slovieni na strednom Dunaji a praslovanská genéza slovenčiny*. In: *Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996*. Zostavil Lubomír Kraňák. Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1996, s. 12.

²⁷ Porovnaj Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka I*. SAV, Bratislava 1958, s. 145.

Americký slavista G. Y. **Shevelov** (1957) správne poukázal na to, že termín „*slověньскъ*“ neoznačuje len pojem všeobecne *slovanský*, ale že je to doplnok k historickému menu Morava a Slovensko.²⁸ **Synonymický** jav **Slovák** = **Slovan** možno sledovať vo všetkých písomných prameňoch do 19. storočia. Tak ako sa latinské pomenovanie *Slavus* používalo aj v **užšom** význame „Slovák,“ používalo sa aj pomenovanie *Slovák* v **širšom** význame „Slovan“ (platí to aj o prídavnom mene *slavus, slavicus* = *slovanský, slovenský*).²⁹

Anonymova kronika z 13. stor. nepozná všeobecné pomenovanie Slovanov, dokonca aj Slovincov nazýva Korutáncami a termín Slovan (**Sclavus**) používa **výlučne** na pomenovanie **Slovákov** v ich vtedajších etnických sídlach.³⁰ Aj nemeckí vzdelanci v 19. stor. boli dobre informovaní o tom, že na pomenovanie autochtónnych Slovákov v Uhorsku sa používa aj pomenovanie označujúce Slovanov všeobecne.³¹ Variant *Slovak* mal do 19. stor. rovnaký význam ako *Slovan*. Ján Hollý, slovenský Homér, používal meno *Slovák* nielen na označenie slovenského národa, ale aj na všeobecné označenie *Slovanov*. Až štúrovská generácia fixovala formu **Slovák** na označenie príslušníka slovenského národa.³²

SLOVENSKÁ ZEM

V celom Karpatskom oblúku a území, ktoré vyčleňuje, existovalo už v stredoveku **jednotné slovenské etnikum** ako dôsledok procesu stáročnej nadkmeňovej etnickej integrácie. Bolo spojené vedomím etnickej spolupatričnosti a spoločným samopomenovaním a to sa následne odrazilo v spoločnom jazyku, ktorého kontinuita vývinu nebola od 9. stor. nikdy prerušená.³³

Jazykovedná práca J. Stanislava potvrdila aj vierohodnosť Nestorovho letopisu z 11. – 12. stor., ktorý vymenúva všetky hlavné kniežatá vládnuce v 9. stor. slovenskému národu, teda Rastislava, Svätopluka i Kocel'a a ich krajinu uvádza pod jediným menom ako "Slovenskú zem", a to v singulári (!). Autor legendy si je teda vedomý, že táto zem je obývaná týmto jediným národom. Toto pomenovanie je o to dôležitejšie, že v tom čase už jednotlivé **slovanské kmene** mali svoje **vlastné mená**, ktoré udáva práve Nestorov letopis.³⁴ Napr. Vislania, Poľania, Srbi, Charváti, Dudlebovia, Slezania, Česi, Polabskí Slovania, Karantanci, Obodriti, Drevľania a ďalší.³⁵ Pritom Nestor uvádza **moravských Slovenov** ako prvých.

Výsledkom vedeckých prác Jána Stanislava je poznanie, že Slováci boli kedysi veľký národ sídliači na strednom Dunaji, ktorý v 9. stor. patril medzi najväčšie slovanské národy. Politika, ktorú robili najmä Rastislav, Svätopluk a Kocel' v spolupráci s byzantskými misionármi Konštantínom a Metodom, bola **politikou veľmocenskou**. Je isté, že bez veľkého národa a veľkého územia nemožno robiť veľmocenskú politiku. To vysvetľuje i dôvod, prečo sme ako prví zo Slovanov dostali písmo práve my Slováci. Sme **prastarým kultúrnym národom**, z ktorého vzišla kultúra aj pre iné slovanské národy na juh a na východ od nás. Apoštolská misia Cyrila a Metoda u Slovákov odrážala práve túto kultúrnu silu nášho národa.³⁶

SLOVENSKÉ PÍSMO

Na území Rastislavovho kniežatstva (Slovensko a Morava) a Kocel'ovho kniežatstva (Panónia, dnes Maďarsko) žili Sloveni, ktorých reč sa podľa výskumov jazykovedca Jána Stanislava **zachovala** ešte i dnes u **Slovákov**. To je priamy dôkaz stáročnej kontinuity a **etickej identity** Slovákov so Slovenmi na Morave, ku ktorým prišli bratia zo Solúna. Z toho dôvodu bola bula pápeža Hadriána II. z r. **869** adresovaná panovníkom Rastislavovi, Svätoplukovi i Kocel'ovi, kniežatám **Slovenskej zeme**, ktorú obýva jedno etnikum **Sloveni**.³⁷ Preto i písmo tohto národa sa vo všetkých autentických prameňoch 9. storočia oprávnene nazývalo "**slovenské písmo**".

Tento termín je zaznamenaný aj v gréckom origináli *Bulharskej legendy* (BL). Ako ukážeme, slovanské názvy tu boli prepisované v **pôvodnom znení** a ešte aj v 10. stor. sa Filozofovo písmo nazývalo **slovenské písmená**. Macedónčina dodnes používa pôvodné pomenovanie „**slovensko**“

²⁸ Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 22.

²⁹ Doruľa, Ján: O krajine a vlasti starých Slovákov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava 2011, s. 55. Pozri tiež Doruľa Ján: Slováci medzi starými susedmi; Môžu byť aj Slováci starí? SÚJS SAV a Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2015, s. 23 – 37.

³⁰ Hrnko, Anton: Slovo o slove Slovák – II. časť. Blog A. Hrnku. Dostupné na: <https://www.hrnko.sk>.

³¹ Doruľa, Ján: O krajine a vlasti starých Slovákov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava 2011, s. 56.

³² Ondruš, Šimon: Genéza a vývin etnických mien Slovan – Slovan – Slovák, Tót, Maďar – Ugor. In: Mulík, P. (ed.): Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie. Bratislava : Bernolákova spoločnosť 2011, s. 25 – 40.

³³ Porovnaj Doruľa, Ján: O krajine a vlasti starých Slovákov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava 2011, s. 58.

³⁴ Stanislav, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. MS, Martin 1948, s. 14.

³⁵ Z historických prameňov poznáme názvy vyše 60 slovanských kmeňov: okrem spomenutých aj Norici, Veletabi, Pomorania, Radimiči, Braničevci, Veleti, Vjatiči, Volyňania, Dregoviči, Havelania, Zachumľania, Červení Chorváti, Kriviči, Lutiči, Mazovšania, Poločania, Severania, Tiverci, Ukranci, Uliči a ďalší.

³⁶ Porovnaj Stanislav, Ján: Kultúra starých Slovákov. Reprint pôvodiny z r. 1944, Kubko Goral, Bratislava 1997, s. 57 a 61.

³⁷ Porovnaj Stanislav, Ján, Slovenský juh v stredoveku I. LIC, Bratislava 1999, s. 12 – 15.

pismo³⁸, tak, ako ho poznáme z najstarších prameňov. Dnešný názov **hlaholika** dostala táto abeceda až o pár storočí neskôr na území **Chorvátov**.³⁹

FONETICKÝ ZÁPIS MACEDÓNSKEJ VÝSLOVNOSTI

V tridsiatych rokoch 20. stor. český slavista Miloš Weingart zdôvodnil, prečo treba používať termín „sloviensky“, takto: „Jazyk „slovenský“ **původne slul** „slověnsky“ (ztráta jotace po pernici!) t.j. tolik co „slovanský“.⁴⁰ Avšak název „staroslověnsky“ nepraví nic o jeho jazykové příslušnosti. Tu pak fakta historická i jazykozpytná vedla nezvratně k poznání, že staroslověňština svými znaky hláskovými a tvaroslovnými náleží do rámce jazyka starobulharského.“⁴¹ Následne Weingart uviedol poučku, že **staroslovienci** (staroslověňština) je **staré nářečie juhomacedónske** a svojimi **jazykovými rysmi** patrí do jazykového **územia bulharského**.⁴²

V komentári k Bulharskej legende – *Život Klimentov (ŽKL)* Ján Stanislav píše: „Spôsob zápisov slovanských mien ukazuje, že staroslovienska legenda o Klimentovi vznikla nie dlho po Klimentovej smrti († 916). Teofylakt veľmi dobre prepisoval slovanské mená, a to v tom **znení**, aké našiel v **slovanskej predlohe**. Zaujímavé je však, že pri mene „Slověn“ Teofylakt neprevzal tvar s „a“ namiesto „o“, ktorý je inak obvyklý u gréckych spisovateľov. Tu sa teda presne **pridržiaval slovanského ŽKL**. Tieto prípady dosvedčujú, že Teofylakt nemal po ruke nejaký novší text slovanského ŽKL, ale starý, **zachovávajúci staršie štádium slovanského jazyka**... pred druhou polovicou 10. storočia.“⁴³ V gréckom origináli Σθλοβενων – transkrib. *Sthlovenon*. Tak to bolo očividne v slovanskom pôvodnom texte.“⁴⁴

Z toho je zrejmé, že v slovanskej pôvodine bol fonetický zápis bez jotácie, čiže Sthlovenon. Vzhľadom na to, že Teofylakt „veľmi dobre prepisoval slovanské mená, a to v tom znení, aké našiel v slovanskej predlohe“, vidieť, že na začiatku 10. stor. pôvodne zapísaný názov národa znel **Sloven**, **Sloveni**, a **nie** *Slověn*, *slověnsky* či *Slovién*, *sloviensky*.

V najstaršom opise Nestorovho letopisu, v Lavrentievskom spise z r. 1377, stoja v jednej vete vedľa seba dve adjektíva *slovanský* národ a *slovenské* písmo, ktoré majú rôzny zápis na mieste pôvodnej hlásky *jat*: „Такѡ разидеся Словѣньскій языкъ; тѣмже и грамота прозвася Словѣньска.“⁴⁵ Rozdielny zápis *jat* v adjektíve *slovanský* mohol byť práve preto, že výraz *slovenské písmo*, ktorý sa požíval len v 9. stor., zostal petrifikovaný v danej podobe, zatiaľ čo frekventovaný pojem *Slovanský národ* pokračoval v prirodzenom jazykovom vývoji.

Ruský cyrilský prepis ŽM z **16. stor.** publikovaný P. J. Šafárikom má tiež zápis tohto adjektíva s nejotovaným *e*: „ДЯ ТОУ ЯВБИ БОГ ...СЛОВѢНГКЫ КНИГЫ“.⁴⁶

Takéto fonetické znenie potvrdzuje aj zápis v macedónskom jazyku: „...во кој се разработува оправданоста за постоење на посебно **словенско писмо**...“⁴⁷. Akademik Petar Iljevski, dnešný macedónsky autor monografie o počiatkoch slovanskej písomnosti, má v nadpise: „СЛОВѢНСКА ПИСМЕНОСТ“.⁴⁸ Teda aj dnes sa v macedónskom jazyku toto slovo vyslovuje foneticky ako „slovensky“ s nejotovaným „e“,⁴⁹ tak ako to zapísal ochridský biskup Teofylakt v 12. storočí. Ako vidieť, macedónčina dodnes používa pôvodný názov písmen, ktoré zložil Filozof pre Slovákov – „**slovensko písmo**“ ako ho poznáme z najstarších prameňov. Takže aj tento prípad vážne spochybňuje tvrdenie o pôvodnej výslovnosti *sloviensky*, *Slovién*.

U južných Slovanov termín *slovenský* značí všeobecný pojem *slovanský*. Avšak zápis „**slovensko písmo**“ presne zodpovedá historickému faktu, že išlo o písmená starých **Slovákov**, ktorých etnonymum platilo v širších súvislostiach aj na označenie **Slovanov všeobecne**. Pretože, ako už bolo poukázané skôr, *Slovenská zem* na strednom Dunaji bola pravlast' Slovanov.

³⁸ Iljevski, Petar Hr.: Origin and development of writing, with special regard to the Beginnings of Slavonic literacy. MASA, Skopje 2006, s. 132.

³⁹ Bratulič, Josip: Lexikon hrvatske glagoljice. Minerva, Zagreb 1995, s. 81.

⁴⁰ Weingart, Miloš: Rukověť jazyka staroslověnského/ Svazek 1. Didaktický kruh klubu moderních filologů, Praha 1937, s. 10 v pozn. 2.

⁴¹ Tamže, s. 11.

⁴² Tamže, s. 16.

⁴³ Stanislav, Ján: Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v Živote Klimentovom. Tatran, Bratislava 1963, s. 46 – 47.

⁴⁴ Tamže, s. 66 v poznámke k textu.

⁴⁵ Nemuselo íst' o chybu odpisovača. Táto alternácia sa v tomto spise sporadicky objavuje aj v súvislosti so Slovenmi z Novgorodu, ktorí prišli k Il'menskému jazeru práve od stredného Dunaja. Pozri zápis v rus.: Lätöpis prepodobnago Nestora, drevnij tekst po Lavrentievskomu spisku s príložením slovarä drevnich russkych slov. Vydané v Moskve r. 1864. Zdroj dostupný na: Ruská Elektronická knižnica RSL, <http://elibrary.rsl.ru/>

⁴⁶ Život sv. Methodia. Z rukopisu XVI. století. Vydal Pavel Josef Šafařík, Praha 1851.

⁴⁷ О писменехъ. Z macedónskej wikipédie. Dostupné na:

https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E_%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%85.

⁴⁸ Iljevski, Petar: Origin and development of writing, with special regard to the Beginnings of Slavonic literacy. MASA, Skopje 2006, s. 132

⁴⁹ Macedónsku výslovnosť pozri Hora, Karel: Makedonsko-český slovník s makedonskou gramatikou F. V. Mareše. Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, Praha 1999, s. 569.

TRANSLITERÁCIA POJMU SLOVIENSKY

V odborných kruhoch je otázka o znení *jať* v praslovanskom jazyku stále diskutovaná. Existuje široká škála zvukov, do ktorých hláska *jať* prešla v rôznych slovanských jazykoch – od *ä* do *i*. Dokonca možno hovoriť o tom, že táto graféma sa vyslovovala odlišne aj v rôznych dialektoch jedného jazyka.⁵⁰

Z toho dôvodu tvrdenie o pôvodnej výslovnosti *Sloviem* z cyrilských pamiatok neobstojí pri transkripcii a neobstojí ani pri transliterácii. Podľa Weingarta *meno staroslovienskeho jazyka má pôvod v najstarších slovanských prameňoch o slovanských apoštoloch, teda v dobe blízkej vzniku tohto literárneho jazyka, sa používa tento názov a zapisuje sa tam ІАЗЫКЪ СЛОВѢНСКЪИЙ*. Tak to bolo v *Životoch Konštantína a Metoda* aj v traktáte mnícha Chrabra.⁵¹

Vážna námietka spočíva v tom, že príklady, ktoré uvádza, pochádzajú z **oveľa mladších** prepisov, a to **cyrilských**. V hlaholskom zápise však slovo „sloven“ by vyzeralo nasledovne: $\text{S}\text{L}\text{O}\text{V}\text{E}\text{N}$ Δ P OS , kde pre výslovnosť je rozhodujúca hláska *jať* – Δ , ktorá má hláskovú platnosť „ä“.⁵²

Jazykovedec Ján Stanislav konštatuje, že Konštantín Cyril mal iba jedinú grafému Δ v polohách, v ktorých podľa jazykového vývinu má byť *ä*. No táto jedna graféma mala miestami dva fonetické varianty: *ä* a *jä*. Táto jedna fonéma Konštantínovho fonologického systému sa **neskôr** vyvinula na **dve fonémy**: 1. *ě*, 2. *ä* – *jä*. V cyrilike sa potom prepisovala **dvoma** znakmi: ѣ (prepis lat. *ě*) a ѧ (prepis lat. *ja*), ba niekedy aj tretím а (a).⁵³

Ján Stanislav poznamenáva v súvislosti s rozborom Klimentovej *Služby Cyrilovi* a prepisom staroslovenskej hlásky Δ (*jať*): „**Kliment** istotne **písal ä** grafémou, ktorá sa (dnes) obyčajne v latinke prepisuje ako *ě*. V *Pochvale Cyrilovi* sa píše napr. *učitelě, zarěmi*, t. j. (správne sa má vyslovovať) *učitel'ä, zarämi*. V textoch Klimentových Služieb sú tiež zvyšky záznamov fonémy *ä*.“⁵⁴

Pôvodnej hlaholskej graféme Δ pripisujú hláskovú platnosť „ä“ aj iní slavisti, ako R. Jakobson, N. Trubeckoj, Š. Ondruš, M. Weingart, R. Večerka i český slavista J. Kurz. Ten píše: „*Hlaholské jať sa pravdepodobne čítalo ako široké ä. V cyrilike, (ktorá nie je prepisom hlaholiky), sa však píše podľa výslovnosti ѣ alebo ѧ. Pri transkripcii hlaholiky do cyriliky zostáva, samozrejme, za hlahol. Δ jediné cyr. ѣ.*“⁵⁵

V spomínaných prácach jazykovedci svorne potvrdzujú, že pôvodné Konštantínovo hlaholské Δ – *jať* vo fonetickej platnosti sa vyslovovalo ako **široké e**, čiže *ä*. Toto písmeno sa potom omnoho neskôr a mimo územia nášho jazyka prepisovalo do cyriliky nie jedným, ale dvoma znakmi ѣ a ѧ , čiže malo minimálne **dve zvukové** podoby. Slavisti priznávajú, že bolo len vecou **dohody**, že hlaholské *ä* sa bude **vždy** prepisovať iba **českou** grafémou *ě*.

Dôkazy v prospech výslovnosti mena *Sloviem* potom postavili na poukazovaní vraj „pôvodnej výslovnosti *Slověn*“ podľa cyrilského $\text{ѣ} = \text{ě} = ie$. Tým zamlčali, že to **nie je presná** ani **pôvodná** výslovnosť, pretože cyrilské texty, na ktoré ukazujú, sú o mnoho mladšie ako hlaholské ortografy. Ide o viacnásobné odpisy z rôznych oblastí slovanských dialektov, ktoré vykazujú mnohé odchýlky, a to podľa systému lokálneho dialektu.

Teda je zrejmé, že **neplatí** axióma, podľa ktorej by išlo o **rigoróznou transkripciu** vtedajšej výslovnosti cyrilo-metodského spisovného jazyka. Preto ak by sme chceli byť historicky jazykovo presní, hláska Δ – *jať* by sa mala prepisovať do dnešnej slovenčiny ako *ä*, a nie ako *ie* (*ě*).⁵⁶ Najstaršiu formu mena *Sloven* by sme mali potom zapisovať ako *Slovän*, ako na to upozornil slavista Šimon Ondruš.⁵⁷

Z tohto dôvodu, môžeme hovoriť o tom, že Česi **nesprávne** prepisujú hlaholské *jať* ako čisto české písmeno „ě“. Teda transliterácia *jať* by mala prebiehať hláskou *ä*, a nie *ě* (*ie*).⁵⁸ Ale keďže v

⁴⁹ Porovnaj "Вопрос о звучании ятя в праславянском языке дискуссионный. Учёных, до известной степени, ставит в тупик широкий диапазон звуков, в которые перешёл ять в славянских языках, — от ä до i." .Dostupné na: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Ять> V mnohých najstarších finských výpožičkách z ruského jazyka sa fonéma prenáša aj prostredníctvom ä (čo však už môže odrážať zvláštnosti dialektu novgorodských Slovenov).

⁵¹ Weingart, Miloš: Rukověť jazyka staroslověnského/ Svazek 1. Didaktický kruh klubu moderních filologů, Praha 1937, s. 9.

⁵² Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 237.

⁵³ Porovnaj Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 351.

⁵⁴ Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 237.

⁵⁵ Kurz, Josef: Učebnice jazyka staroslověnského. SPN, Praha 1969, s. 25.

⁵⁶ Porovnaj Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 237.

⁵⁷ Ondruš, Šimon: Etnické meno Slovan – Slovan – Slovák. In: Proglas, máj 1997, č.1, s.16. Pôvodne vyšlo v: Slovakistické štúdie, Martin 1985.

⁵⁸ Porovnaj Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 237.

slovenských nárečiach sa dnes *ä* číta zväčša ako *e*,⁵⁹ je vo väčšine prípadov (ak nejde o rigoróznú prácu) dostatočné zapisovať tento historický názov ako *Sloven*. Ale plne tomu zodpovedá aj dnešné etnonymum **Slovák**. Na tom sa v r. 2008 uzhodlo aj 33 slovenských odborníkov vo svojom *Stanovisku*.

STANOVISKO slovenských historikov, archeológov a jazykovedcov⁶⁰ vzniklo ako reakcia na mediálne spochybňovanie autochtónnosti Slovákov na vlastnom národnom a štátnom území. Uvádzame jeho podstatný výňatok prvý krát publikovaný v Slovenských národných novinách (SNN 19 (23), č. 1-2/2008, s. 2):

"Predkov dnešných Slovákov z politických a ideologických dôvodov (slovenská veda) často označovala ako „Slovanov“, hoci už od 9. storočia pramene poznajú a odborná literatúra všeobecne hovorí o Čechoch, Maďaroch a Nemcoch. Pomenovanie Sloveni, respektíve starí Slováci na označenie slovenského obyvateľstva v 9. a 10. storočí sa v odbornej literatúre používal už od konca 19. storočia... Jazykovedcom, historikom a archeológom je jasné, že vhodné pomenovanie pre predkov dnešných Slovákov nezávisí iba od historických prameňov, ale je výsledkom vedeckej dedukcie a logickej úvahy. Pomenovanie starí Slováci zodpovedá teda nielen potrebám slovenskej vedy, ale aj realite, v ktorej žili naši predkovia, v tom čase označovaní ako Sloveni (Slovenky a slovenčina jestvujú bezo zmeny dodnes), a zodpovedá aj dnešnému stavu národa."

Podpísaní: Prof. PhDr. Jozef **Baďurík**, CSc. – Prof. PhDr. Július **Bartl**, CSc. – Prof. PhDr. Vincent **Blanár**, DrSc. – PhDr. Ján **Bobák**, CSc. – PhDr. Ladislav **Deák**, DrSc. – Doc. PhDr. Marta **Dobrotková**, CSc. – Prof. PhDr. Ján **Doruľa**, DrSc. – Prof. PhDr. Milan **S. Ďurica** – Prof. PhDr. Eva **Fordinálová**, DrSc. – PhDr. **Ludovít Haraksim**, CSc. – Doc. PhDr. **Martin Homza**, PhD. PhDr. **Anton Hrnko**, CSc. – Prof. PhDr. Ján **Kačala**, DrSc. – Prof. PhDr. **Matúš Kučera**, DrSc. – Prof. PhDr. **Mária Kohútová**, CSc. – PhDr. **Titus Kolník**, DrSc. – PhDr. **Eva Kolníková**, DrSc. – Prof. PhDr. **Róbert Letz**, PhD. – Doc. PhDr. Ján **Lukačka**, CSc. – PhDr. **Anna Magdolenová**, CSc. – Prof. PhDr. **Richard Marsina**, DrSc. – Doc. PhDr. **Ivan Mrva**, CSc. – PhDr. **Peter Mulík**, PhD. – Prof. PhDr. **Šimon Ondruš**, DrSc. – Prof. PhDr. **Michal Otčenáš**, CSc. – Prof. PhDr. **Ivor Ripka**, DrSc. – Prof. PhDr. **Alexander Ruttkay**, DrSc. – Prof. PhDr. **Vincent Sedlák**, CSc. – PhDr. **Július Sopko**, DrSc. – PhDr. Ján **Tibenský**, DrSc. – Prof. PhDr. **Jozef Vladár**, DrSc. – Doc. PhDr. **Peter Žeňuch**, CSc.

ZMENA SLOVÁKOV NA SLOVIENOV

Ešte v 19. stor. Andrej Radlinský píše⁶¹, že jazyk, ktorý používal sv. Cyril v spisoch „menuje sa... **staroslovenským**“. Viacero odborných textov aj v iných slovanských jazykoch (okrem českých) v origináli vyjadruje, že ide o národ *Slovenov*, a nie *Slovienov*. Zmena nastala až na konci 19. storočia.

Prof. M. Ďurica túto tému zhrnul: V roku 1883 navrhol český slavista Jiří Polívka, aby sa v češtine namiesto dovtedajšieho všeobecne užívaného termínu „jazyk staroslovenský“ začalo písať „staroslověnský“. Uvedením „ě“, tejto typicky a takmer **výlučne českej grafémy**, do transkripcie adjektíva označujúceho jazyk, ktorým kázali a písali Konštantín a Metod, celkom nebadane sa utvoril akýsi optický súvis medzi češtinou a týmto najstarším kultúrnym jazykom Slovanov. Skutočným nepriznaným cieľom tejto zdanlivo malichej **ortografickej novoty** bolo prispieť k potlačeniu starých národných tradícií u Slovákov. Nepriamo to dosvedčuje aj bezprostredné adoptovanie tohto návrhu prakticky všetkými významnými českými slavistami, hoci návrh vyšiel od celkom mladého študenta v jeho prvej publikovanej práci. Polívkova novota však nenarazila u ostatných slavistov na kritické odmietnutie tejto **vedecky nijako neodôvodnenej grafickej formy ě**, takže jeho spôsob transkripcie ostal doposiaľ obmedzený takmer výlučne na areál českého a v ČSR aj slovenského jazyka.⁶²

Ako sme uviedli v úvode, neskôr to verejne priznal český slavista Josef Vašica, že výraz *staroslověnský* bol nezvyklý a "**umelo vykonštruovaný a zovšeobecnel ako technický termín**..."⁶³

V roku 1977, v čase keď nebolo možné otvorene sa postaviť proti takýmto doktrínam, prof. Ján Stanislav v úvode svojej učebnice *Starosloviensky jazyk* diplomatically napísal: "*Doklady zapisujeme a prepisujeme podľa grafiky edícií a vžitého spôsobu pri prepise latinkou, aj keď prípadne s prepisom dnes sotva možno súhlasiť*..."⁶⁴

2. JAZYK PRVOTNÝCH PREKLADOV

Všeobecne sa dnes uznáva, že prvým spisovným jazykom starých Slovákov bola *starosloviensčina*, jazyk, ktorý má svoj základ v južnej oblasti praslovančiny.⁶⁵ V odbornej literatúre sa od čias zrodu slavistiky (18./19. stor.) používali rôzne názvy pre tento **prvý spisovný jazyk Slovanov**,⁶⁶ do ktorého Konštantín Filozof, Metod a ich slovenskí učenci prekladali prvé liturgické a biblické texty **pre**

⁵⁹ Porovnaj tamže, s. 350.

⁶⁰ Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno. Zborník: MS Martin 2011, s.196.

⁶¹ Radlinský Andrej: Nábožné výlevy. Budín 1854, s.712.

⁶² Ďurica, Milan Stanislav: Kedy sme vstúpili do dejín? Lúč, Bratislava 2006, s. 26.

⁶³ Vašica, Josef: Literární památky epochy velkomoravské. Lidová demokracie, Praha 1966, s. 31.

⁶⁴ Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 34.

⁶⁵ Doruľa, Ján: Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí? SÚJS SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2015, s. 408

⁶⁶ Vašica, Josef: Literární památky epochy velkomoravské. Vyšehrad, Praha 2014, s. 30.

Slovákov. Pre tento jazyk sa používali viaceré označenia ako napr. *starocirkevnoslovanský*, *cyrilský literárny jazyk* aj *staroslovenski jazik* (transkrib. z macedon.), Bulhari ho nazývali *starobulharský*. Názov *staroslověnsky jazyk* uviedol na konci 19. stor. do **českej** jazykovedy Jiří Polívka a dodnes sa používa aj v slovenskej lingvistike ako *starosloviensky jazyk* alebo *staroslovienčina*.⁶⁷

Moderná jazykoveda rozlišuje dva pojmy – **starosloviensky** jazyk (rus. *drevnecerkovnoslavjanskij*, nem. *altkirchenslavische*) pre najstaršie jazykové pamiatky a **cirkevnoslovanský** jazyk, prípadne **cirkevná slovančina** (rus. *cerkovno-slavjanskij jazyk*, nem. *kirchenslavische Sprache*) pre mladšie obdobie od 12. stor. s rôznymi národnými redakciami tohto jazyka, napr. rusko-cirkevnoslovanské alebo bulharsko-cirkevnoslovanské texty.⁶⁸

DIALEKT CYRILLO-METODSKÝCH PREKLADOV

Od počiatku bola v slavistike nastolená otázka, aký živý dialekt bol základom najstaršieho spisovného jazyka Slovanov. Ruskí slavisti K. F. Kalajdovič a E. Golubinskij predpokladali **moravský** pôvod *staroslovienčiny*. Slovinskí jazykovedci B. Kopitar a F. Miklošič boli presvedčení o **panónskom** pôvode *staroslovienčiny*, teda že ide o **jazyk** Pribinovej a Kocel'ovej **Panónie**, predpokladajúc, že je to slovinčina (1822). J. Dobrovský sa pôvodne domnieval, že *staroslovienčina* je **starosrbské** nárečie. P. J. Šafárik ešte v roku 1826 myslel, že celé formálne ústrojenstvo **slovenčiny** podivne pripomína "cyrilčinu". V *Slovanských starožitnostiach* (1836) však už uznáva "cyrilčinu" za starú bulharčinu. Martin Hattala dokazuje (1855), že povaha jazyka v najstarších cyrilských rukopisoch je **starobulharská**. Túto teóriu napokon potvrdili výskumy Slovinca Vatroslava Oblaka (1896).⁶⁹

Zavádzajúci smer pri riešení tejto otázky nastolili Česi: "*Na I. zjazde slovanských filológov v Prahe roku 1929 sa v tézach Pražského lingvistického krúžku konštatovalo, že „z metodologického hľadiska nemožno pripustiť, aby sa tento najstarší jazyk Slovanov stotožňoval s jedným z historických slovanských jazykov a aby sa vykladal z hľadiska historickej dialektológie.”*⁷⁰

Podľa slavistov konečné riešenie otázky prvého spisovného jazyka Slovanov definitívne stanovil výskum Vatroslava Jagiča (1900), ktorý ukázal, že svojím pôvodom ide o dialekt **starobulharsko-južnomacedónsky**, akým sa hovorilo v okolí **Solúna**.⁷¹ Je nesporné, že to platí pre jazyk skúmaného kánonického súboru pamiatok, pochádzajúcich z macedónskej oblasti z 11. storočia.

Avšak veľká územná aj časová vzdialenosť od miesta pôsobenia byzantskej misie silne spochybňuje **tézu**, že tieto hlaholské pamiatky predstavujú jazyk **pôvodných** cyrillo-metodských prekladov, aké sa používali u moravských Slovanov. Táto téza nie je doložená ani jedinou písomnou pamiatkou z obdobia druhej polovice **9. storočia**.

V prípade "konečného riešenia otázky" dialektu či jazyka pôvodných cyrillo-metodských prekladov ide teda zjavne o **dohad**, lebo priamych dokladov niet. Okrem toho chýba akékoľvek logické zdôvodnenie, prečo by mala taká veľká krajina starých Slovákov prijať, a to pri takej epochálnej udalosti, akou je **zakladanie vlastnej písomnej kultúry**, odlišný dialekt vzdialenej oblasti menšieho jazykového areálu a v rámci Slovanov nepomerne menšieho politického významu. Obzvlášť, keď si jej panovník Rastic cielene a výslovne žiadal učiteľa na hlásanie viery v jazyku svojho ľudu.

VIERU V NAŠEJ REČI

V slavistike sa všeobecne predpokladá, že v 9. stor. ešte existovala praslovanská jazyková jednota a jednotlivé slovanské dialekty sa od seba len málo líšili. V takom prípade by nemalo zmysel vymedzovať nejaké slovanské nárečie, ale bolo by samozrejmosťou nazvať literárny jazyk, ktorý vznikol kultivovaním **daného** živého jazyka **národa**, jeho **vlastným menom**.

Ak v tom čase už existovali charakteristické rozdiely jednotlivých dialektov, čo je pravdepodobnejšie, bez ohľadu na to, ako vznikol kultúrny štýl daného živého jazyka, musel byť zrozumiteľný národu, pre ktorý bol utvorený. Keďže nemohlo ísť o žiaden nový jazyk, išlo iba o literárnu kultiváciu jazyka, opäť nie je dôvod, prečo by nemal niesť **meno národa**, pre ktorý bol **vytvorený**. (Např. jazyk Angličanmi dnes nazývaný *staroangličtina* bol zmesou viacerých germánskych dialektov a hoci v 14. - 15. stor. literárna angličtina obsahovala asi 50 percent starofrancúzskych a anglonormandských slov, dnes nesie názov *stredná angličtina*.)

Je zrejmé, že rozdiel v dialektoch rôznych slovanských národov už v 9. stor. musel existovať. Svedčia o tom historické pramene, ako napr. zápisy mien slovanských pútnikov na okrajoch Cividalského

⁶⁷ Porovnaj Dudášová-Kriššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienskeho a cirkevnoslovanského jazyka. *Slavica Slovaca*, roč. 45, 2010 č.1, s. 62

⁶⁸ Tamže.

⁶⁹ Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 82.

⁷⁰ Dudášová-Kriššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienskeho a cirkevnoslovanského jazyka. *Slavica Slovaca*, roč. 45, 2010 č.1, s. 61.

⁷¹ Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 82.

evanjeliára z konca 8. a 9. storočia, lebo podľa jazykových javov v týchto menách bolo možné detekovať jednotlivé slovanské jazyky.⁷² V tomto prípade je oprávnenou otázkou, aký dialekt bol základom tohto prvého spisovného jazyka Slovanov.

Dnes je v slavistike uznávaná "staroslovienčina ako prvý slovanský spisovný jazyk z 9. storočia".⁷³ Pri takto zadefinovaní staroslovienčiny vyjadril známy český slavista všeobecné presvedčenie, že v moravskom prostredí bola staroslovienčina "jazykom nepočtené cyrilometodějské skupiny – špičky veľkomoravského kultúrneho prostredia. V tomto smyslu stál pračeský (moravský) jazyk nižšie než staroslověnský: neměl ani podobnou kulturní funkci, ani v něm nebyla vytvořena literatura; neměl vlastní abecedu."⁷⁴ Z kontextu vyplýva absurdný predpoklad, že byzantská misia na svojom počiatku nerešpektovala jazyk moravských Slovanov, a až neskôr prevzala zopár ich zaužívaných výrazov.

Avšak Konštantín Filozof si nemohol sám zvoliť dialekt, do ktorého bude prekladať liturgické texty. Najmä preto nie, lebo už samotná požiadavka Rasticovho posolstva hovorila, že adresátom má byť "**náš ľud, ktorý sa kresťanského zákona drží, ale nemáme učiteľa takého, ktorý by nám v našej reči pravú kresťanskú vieru vysvetlil.**" (ŽK XIV. kap.) Dnešná interpretácia pojmu "našej reči" v zmysle všeobecne slovanského jazyka⁷⁵ neobstojí. Zjavne stojí na predpoklade, že autorom textu je sv. **Kliment**, ktorý podľa väčšiny slavistov bol južnoslovanského pôvodu. To však odporuje výrokom samotného Klimenta, ktorý sám seba vyhlásil za **člena národa**, ku ktorému **Filozof prišiel**. Aj na základe iných dôvodov je zjavné, že autormi tohto posolstva aj jeho zápisu v ŽK a ŽM boli Slováci,⁷⁶ ktorí nemali žiaden dôvod hovoriť o vlastnom jazyku tak všeobecne, akoby išlo o nejaký všeslovanský jazyk, pretože požadovaná misia Konštantína Filozofa sa týkala len našej slovenskej krajiny. Preto pod pojmom "naš jazyk" museli mať na mysli len **jazyk** svojho územia a **svojho národa**.

"Všeslovanskej" interpretácii odporujú aj iné historické fakty. V posolstve Rastic poukazuje na **kresťanstvo** u svojho ľudu a v tom čase zo slovanských národov boli formálne kresťanskí len moravskí Sloveni a Chorváti. V určujúcich znakoch štátnosti a v cirkevnej organizácii Slováci predstihli svojich susedov o celé jedno storočie, v niektorých ohľadoch i viac.⁷⁷ Keďže všetky okolité slovanské národy boli v podstate ešte pohania,⁷⁸ nemohol mať slovenský panovník pod pojmi *náš ľud* a *naš jazyk* v kontexte s *kresťanstvom* na mysli všeobecne Slovanov, ale len svoj **slovenský ľud**.⁷⁹

Z Rasticovho posolstva vyplýva, že mu nešlo o zrozumiteľnosť evanjelia len pre zopár vzdelancov, ktorí by sa napokon vedeli ľahko jazykovo prispôbiť, ale o celý **moravský Slovanov**, ktorých bolo "nesčíselné množstvo". Práve veľkosť národa zdôrazňujú viaceré súdobé pramene z 9. stor., čo potvrdzujú aj výskumy Jána Stanislava. Preukázal, že v tom čase skutočne išlo o najväčší štátotvorný národ medzi Slovanmi. Ved' územie **jazyka starých Slovákov** zaberalo minimálne vnútro celého Karpatského oblúka, ba siahalo aj zaň, zahŕňalo celú dnešnú Moravu i Panóniu až po rieku Drávu (pozri Etnickú mapu Slovákov podľa Jána Stanislava).

Je nemysliteľné, žeby Konštantín Filozof pre taký veľký národ použil iný lokálny dialekt, a to proti jeho vlastnej žiadosti. Nemal na to ani žiaden osobitný kultúrny dôvod, akým by mohla byť napr. predpokladaná vysoká kultivovanosť jazyka Slovanov v okolí Solúna alebo ustálená písomná kultúra medzi Slovanmi v Byzancii. Nič také sa nedá preukázať o období okolo polovice 9. storočia. Naopak slavista M. Weingart pri hodnotení slovanského prekladu Svätého písma vyjadril údiv nad tým, ako dokázal Konštantín "*použiť dialekt macedónskeho sedliackeho a obchodníckeho ľudu bez vyššej kultúry a sformovať tento vidiecky dialekt*" tak, aby obstál v porovnaní s gréckym jazykom vybrúseným viac ako tisícročnou literárnou tradíciou.⁸⁰ Súdobé pramene priamo **popierajú** existenciu **písma u Slovanov** pred r. **863**. Pritom je známe, že Byzantská ríša nepodporovala slovanskú vzdelanosť, ba naopak násilne Slovanov helenizovala, pričom oblasť Solúna nebola nijakou výnimkou.⁸¹

⁷² Porovnaj Stanislav, Ján: Zo štúdií slovanských osobných mien v Evanjeliu Cividalskom, Slava XVIII. 1947, s. 87 – 88.

⁷³ Dudášová-Kriššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienského a cirkevnoslovanského jazyka. Slavica Slovaca, roč. 45, 2010 č.1, s. 71.

⁷⁴ Pozri Mareš, František V.: Cyrilometodějská tradice a slavistika. Torst, Praha 2000, s. 49.

⁷⁵ Dudášová-Kriššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienského a cirkevnoslovanského jazyka. Slavica Slovaca, roč. 45, 2010 č.1, s. 59.

⁷⁶ Pozri Šubjaková, Elena: Slováci – apoštoli Slovanov. Dedičstvo otcov, o. z., Bratislava 2017, kap. VI. Slovenskí učenici Cyrila a Metoda, s. 47 – 59.

⁷⁷ Porovnaj: Ďurica Milan S.: Moravskí Slováci a cyrilometodějské dedičstvo. Lúč, Bratislava 2007, s. 7.

⁷⁸ O krste českých kniežat existujú sporadické zmienky vo franských análoch z 9. storočia. No zriadenia vlastného biskupstva v Prahe sa dočkali až o celé jedno storočie neskôr, v roku 973. Prví pápežskí legáti boli vyslaní do Čiech až o ďalších sto rokov, v roku 1073. Na rozdiel od Slovákov (r.880), samostatné arcibiskupstvo dosiahli Česi až v polovici 14. storočia (r.1344). Podobne by sme mohli poukázať i na Poliakov aj Kyjevskú Rus, kde dosiahli svoje prvé biskupstvá a tým aj medzinárodné uznanie svojej štátnosti, až v 11. storočí. Porovnaj Ďurica, Milan S.: Sv. Konštantín a Metod, dielo a dedičstvo u Slovákov. Lúč, Bratislava 2013, s. 49.

⁷⁹ Pozri Šubjaková, Elena: Slováci – apoštoli Slovanov. Dedičstvo otcov, o. z., Bratislava 2017, kap. VI. Slovenskí učenici Cyrila a Metoda, s. 47 – 59.

⁸⁰ Weingart, Miloš: Rukověť jazyka stroslověnského/ Svazek 1. Didaktický kruh klubu moderních filologů, Praha 1937, s. 26.

⁸¹ Pozri Vavřínek, Vladimír: Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem. Vyšehrad, Praha 2013, s. 47, 53 a 55 – 58, 78. Tiež Zástěrová B. a kol.: Dějiny Byzance, Academia Praha 1992, s. 340.

To, že základom prvého spisovného jazyka Slovanov nemohol byť solúnsky dialekt, dokazuje i fakt, že Konštantín Filozof neodovzdal nové písmo a svoje preklady aj solúnskym Slovanom. Prinajmenšom priamo v Solúne a jeho okolí nezostala žiadna stopa po hlaholskej písomnej kultúre, ktorú Filozof ako Solúnčan vytvoril. Právom by sa to dalo očakávať, zvlášť pri takej unikátnej udalosti, akou je **vznik novej písomnej kultúry**, ktorá by bola založená na solúnskom kultúrnom dialekte. Lenže z oblasti Solúna nie je známa žiadna písomná pamiatka dokazujúca solúnsky kultúrny jazyk v 9. stor. alebo skôr. Známy je iba hlaholský podpis kňaza Juraja pod gréckou písomnosťou z r. **982** zachovanou v Iverskom kláštore na hore Athos, aj to v súvisi s bulharskými osadníkmi.⁸²

KULTIVOVANOSŤ SLOVENSKÉHO JAZYKA

Dôležité však je, že v prípade moravských Slovenov nebolo potrebné hľadať iný, kultivovanejší dialekt, pretože podľa jazykových výskumov je **kultúrny štýl starého slovenského jazyka** preukázateľný už pred príchodom solúnskych bratov k nám.⁸³

Jazyk odráža spoločenskú a kultúrnu úroveň, a preto aj vznik písomníctva musel byť u nás podmienený vysokým stupňom materiálnej kultúry, ktorú Slovákom zaručoval predovšetkým Dunaj, najväčší riečny koridor súdobej Európy. Na **bratislavskom brode** sa križovali dve veľké obchodné magistrály, transkontinentálna **Hodvábna** cesta z Číny a významná rímska **Jantárová** cesta, umožňujúc vzájomné stretávanie civilizácií a kultúr severu i juhu, Západu aj Ďalekého Východu. Vďaka nim už na prelome letopočtov tu bola sformovaná obchodná a mocenská **aglomerácia** Carnuntum s pečaťou vyspelej rímskej civilizácie. Tá na tomto mieste pokračovala aj v 9. storočí, ba i dnes tu majú Slováci hlavné mesto celej krajiny.⁸⁴ Takže o medzinárodnom význame tohto geopolitického priestoru Slovákov nemožno pochybovať.

Formácia kultúrnych dialektov bola viazaná dobovými spoločenskými podmienkami a nemala rovnaký priebeh u všetkých slovanských národov. Prvé predcyrilské slovanské texty boli urobené práve na základe **kultúrneho jazyka západných Slovanov**.⁸⁵

V Rasticovom posolstve sa jasne píše, že „*ľud náš kresťanského zákona sa drží*“, to značí, že tu už museli byť základné liturgické texty v domácom jazyku. Je historickým faktom, že písmo a písomníctvo u Slovenov na strednom Dunaji bolo už v druhej polovici 8. storočia.⁸⁶ Umelecké slovo na staroslovenskej Morave a v Panónii v 9. storočí stálo na **vysokej úrovni**, neraz na vyššej ako v iných okolitých krajinách v tom čase. O tom hovoria viaceré práce významných jazykovedcov ako Romana Jakobsona, Josipa Hamma, D. Tschizewského a N. Trubeckého.⁸⁷ Predovšetkým o tom svedčí tvorba Klimenta Slovenského, ktorý sám seba označil za príslušníka národa moravských Slovenov.⁸⁸ Jeho diela *Život Konštantína* alebo *Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi* svojou stavbou a bohatým slovníkom ukazujú na akej, takmer klasickej výške bola literatúra na staroslovenskej Morave. Kultivovanosť jazyka sa totiž nedá dosiahnuť za nejakých pár rokov, musela sa utvárať už dlho predtým.⁸⁹ Vrcholnou skúškou lexikálnej⁹⁰ a štylistickej vyspelosti i kultúrnej úrovne jazyka je preklad celého Svätého písma.⁹¹ Takouto skúškou úspešne prešiel jazyk Slovákov už v 9. storočí, lebo podľa prameňov pre moravských Slovenov okrem Nového zákona preložil Metod aj Starý zákon.

Odborníci sa otázkou, prečo by mal Filozof použiť pre moravských Slovenov cudzí dialekt, formálne vôbec nezaoberajú. Kuloárny pseudoargument, že "Konštantín Filozof poznal iba dialekt z okolia

⁸² "Podpis Jerisského (Hierissos) kňaza Juraja pod gréckou písomnosťou r. 982, v kláštore Iverskom na hore Athos. Je to vyrovanie alebo zmluva Jana Ivera, zakladateľa Iverského kláštora, s obyvateľmi Iverského hradu Hierissos o zemi náležiacej kláštora, ktorú vyhotovil Mikuláš libellision (tj. notár alebo pisár) Solúnsky. Z inej tamojšej gréckej listiny cisára Romana II., danej r. 960 Athoskému kláštora Jana Kolova, vysvitá, že vtedy v Hierissose skutočne bývali bulharskí osadníci." Šafařík Pavol Jozef: Památky hlaholského písemnictví. Vydal P. J. Šafařík, Praha 1853, s. VII.

⁸³ Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 29 a 87 – 89.

⁸⁴ Hodvábna cesta viedla z Ázie k Čiernemu moru a povodím Dunaja pokračovala cez veľkú časť Európy až prekročila do povodia Rýna, a tak spájala brehy Atlantického oceánu s Čiernym morom. Jantárová cesta bola staroveká obchodná trasa, ktorou putovali etruskí, grécki a neskôr rímski obchodníci zo Stredomorja na Pobaltie. Táto cesta viedla z Aquiley, k Bratislavskej bráne, významnému brodu na európskom veľtoku Dunaji. Odtiaľ pokračovala ďalej na sever k Baltickému moru. Pozri Kučera, Matúš: Bratislava a starí Slováci. Matica slovenská, Martin 2009, s. 8 – 9, 71 – 72, 96 – 98, 106.

⁸⁵ Frízinské pamiatky majú síce slovinský habit, ktorý dostali pri prepise z 10. – 11. stor. ale ich pôvodný základ je slovenský. Stanislav, Ján: Kultúra starých Slovákov. Reprint pôvodiny z r. 1944, Kubko Goral, Bratislava 1997, s. 12 a 16. Tiež Stanislav, Ján: Dejiny slovenského jazyka I. SAV, Bratislava 1958, s. 215 a 213.

⁸⁶ Porovnaj Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 19 a 20.

⁸⁷ Porovnaj tamže, s. 29.

⁸⁸ Ján Stanislav na základe jazykovedných výskumov už v roku 1978 podal dôkaz, že Kliment bol domáceho – slovenského pôvodu. Porovnaj Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 175 a 251 – 255.

⁸⁹ Porovnaj Stanislav, Ján: Dejiny slovenského jazyka I. SAV, Bratislava 1958, s. 217.

⁹⁰ Dopĺňanie liturgického lexikálneho a frazeologického základu zaužívanými gréckymi či latinskými výrazmi (napr. v KL "práfaciá"), by bolo iste nutným procesom v prípade oboch živých dialektov, slovenského aj solúnskeho.

⁹¹ Porovnaj Habovštiaková Katarína – Krošláková Ema: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Bratislava 1993, s. 30 – 31.

Solúna", nemá opodstatnenie. Rasticovo posolstvo do Carihradu totiž podľa dobových diplomatických zvyklostí⁹² musela sprevádzať veľká skupina Slovanov – Slovákov na čele so vzdelancami. Medzi nimi určite bol prítomný aj Gorazd, ktorý pochádzal z vysokej spoločenskej vrstvy a v tom čase už mal za sebou teologické štúdiá v latinčine a zrejme ovládal aj gréčtinu. Títo vzdelanci pomáhali Konštantínovi pri prvých prekladoch do "našej reči", čiže vtedajšej slovenčiny a prekladané texty museli prejsť už v Carihrade ich slovenskou korektúrou.

ABSENCIA PROTOGRAFOV

Tvrdenie, že *starosloviencina* je prvým spisovným jazykom Slovanov, ktorého základom bol živý jazyk z okolia Solúna, je len **teoretický predpoklad** bez relevantných pramenných podkladov. Priamo *starosloviencina* ako dialekt bulharsko-macedónskeho typu je doložená súborom rukopisov až z konca 10. ale najmä **11. stor.**, a to hlaholskými aj cyrilskými pamiatkami, ktoré lingvisti ustanovili ako tzv. kánonický súbor staroslovienskych textov. Avšak skutočný pôvodný jazyk kodifikovaný Konštantínom Filozofom **nie je zatiaľ** nikde **doložený** žiadnymi **protografmi** (prvopismi) pochádzajúcimi z druhej polovice 9. stor. Časovo najbližšie je k nemu jazyk *Kyjevských listov*, kde však preukázateľne nejde o jazyk z okolia Solúna.⁹³

Originálne písomnosti z miesta účinkovania Cyrila a Metoda sa nezachovali a neskoršie odpisy pôvodných hlaholských textov mali už rôzne jazykové úpravy, ba dokonca nie vždy zachovávali pôvodný text. Nielenže sa nezachoval nijaký protograf týchto pamiatok, ale aj najstaršie pergamenové rukopisy s týmito textami sú veľmi vzdialené od svojich archetypov a prešli cez filter niekoľkých kópií.⁹⁴

K najstarším zachovaným hlaholským odpisom (okrem *Kyjevských listov* a *Pražských hlaholských zlomkov*) patrí *Assemanov evanjeliár* z prelomu 10. a 11. stor., ktorý podľa odborníkov patrí k vzorom **macedónskej** písárskej školy. Z tejto písárskej dielne vyšli aj ostatné hlaholské rukopisy ako *Zografský kódex*, *Mariánsky kódex*, *Sinajský žaltár* a *Sinajské euchológium*.⁹⁵ Všetky tieto, ale aj ďalšie texty tvoria **kánonický súbor staroslovienskych pamiatok**. Boli urobené až **100 – 200 rokov po** misii solúnskych bratov u Slovákov, a to práve v oblasti, kde existoval **bulharsko-macedónsky dialekt**. Je preto **zákonité**, že sa v týchto textoch objavuje presne tento dialekt, ktorý slavisti v Československu nazvali **starosloviencinou**.

V odbornej literatúre nie sú zmienky ani o tom, čo slavistov oprávňuje tvrdiť, že hlaholské texty z **11. storočia** zachovávajú pôvodný cyrilo-metodský jazyk z **9. storočia**. Toto tvrdenie považujú za **axiómu**, ktorú netreba dokazovať.⁹⁶ Zjavne však ide o **chybný predpoklad**, lebo všetky **protografy** na našom území boli **zničené** vikingovcami. Z prameňov vieme, že mučení a vyhnaní učenici si nemohli zo sebou vziať žiadne texty, lebo odchádzali "úplne nahí" a ledva si zachovali vlastné životy. Po príchode slovenských učenikov do starého Bulharska (Preslavská škola) a okrajovej macedónskej oblasti (Ochridská škola) museli nanovo spísať všetky liturgické texty, ba i **nanovo prekladať**, ako to dokladá úvod *Azbučnej modlitby* Konštantína Preslavského. Je len prirodzené, že po viac ako 100 rokoch už boli ďalšie odpisy **prispôbené miestnemu dialektu**.

NAJSTARŠIA PAMIATKA NEMÁ SOLÚNSKY DIALEKT

Rozhodujúce sú v tomto smere *Kyjevské listy*, ktoré sú skutočne relevantné v otázke určenia pôvodného jazyka, lebo majú najbližšie k posudzovanej dobe. *Kyjevské listy* (KL) predstavujú **najstarší** slovanský písomný záznam súvislého textu, ktorý určite neprešiel bulharsko-macedónskym prostredím, ako to vidieť na všetkých ostatných **kánonických staroslovienskych rukopisoch**.

Slovinský slavista Vatroslav Oblak už vo svojej štúdii z r. 1893 (*Zur Würdigung des Altslovenischen*) konštatoval, že začiatok činnosti Konštantína a Metoda treba položiť na Slovensko. Podľa neho "niet nijakej pochybnosti o tom, že *Kyjevské zlomky* patria do tejto oblasti".⁹⁷

Avšak od dôb V. Jagiča (1900) sa **vylučovala** možnosť uznať KL za protograf.⁹⁸ V opačnom prípade by sa totiž spochybnil status *staroslovienciny* a nastolilo by to mnoho otázok, takže veľmi rýchle by sa ukázalo, že axióma zemepisného pôvodu prvého spisovného jazyka Slovanov „stojí na vode“.

⁹² Dvorník, František: Byzantské misie u Slovanů. Vyšehrad, Praha 1970, s. 359 v pozn. 6.

⁹³ Stanislav, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978, s. 119.

⁹⁴ Šmatlák, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry I. vyd. LIC Bratislava 2002, s. 82.

⁹⁵ Porovnaj Dudášová-Kriššáková, Júlia: Z problematiky staroslovienského a cirkevnoslovenského jazyka. Slavica Slovaca, roč. 45, 2010 č.1, s. 63.

⁹⁶ Mareš F. V.: Cyrilometodějská tradice a slavistika. Torst, Praha 2000, s. 47. Tiež Večerka R.: Staroslověnská etapa českého písemnictví. NLN, Brno 2010 s. 92.

⁹⁷ Stanislav, Ján: Dejiny slovenského jazyka I. SAV, Bratislava 1958, s. 192.

⁹⁸ Večerka, Radoslav: Staroslověnská etapa českého písemnictví. NLN, Brno 2010, s. 63.

Zásluhou toponomastických prác Jána Stanislava, v ktorých preukázal, že Panónia bola osídlená z väčšej časti Slovenmi – Slovákmi⁹⁹, bola postavená do nového svetla otázka *panonizmov a moravizmov* a podiel slovenčiny v cyrilo-metodských pamiatkach. On sám navrhoval **revidovať názory** "panónskej teórie" o pôvode prvého kultúrneho jazyka Slovanov.¹⁰⁰ Oprávnenosť takejto revízie potvrdili práce viacerých odborníkov, ktoré preukázali, že jazyk najstaršej staroslovenskej pamiatky, *Kyjevských listov*, **nie je jazykom** mesta **Solúna** a jeho okolia (!). Ide o **domáci jazyk** moravských Slovanov – starých **Slovákov**, do ktorého sa až sekundárnym prepisom dostalo malé množstvo južnoslovanských prvkov.¹⁰¹

Začiatkom 20. stor. podal V. Oblak dôkaz, že najstaršie hlaholské pamiatky (z 11. stor.) sú napísané v solúnskom dialekte. Avšak v polovici 20. stor. priniesol nový pohľad na územný pôvod a jazyk KL americký slavista ukrajinského pôvodu G. Y. **Shevelov**, ktorý podobne ako J. Stanislav dokázal, že skutočne najstaršia hlaholská pamiatka *Kyjevské listy* z 9. – 10. stor. nie je zapísaná jazykom Solúna. Preto Shevelov navrhol **prehodnotenie pôvodu**¹⁰² prvého spisovného jazyka Slovanov, ktorého základom bol podľa neho **jazyk moravských Slovanov**. Jeho návrh však nenašiel pozitívny ohlas v slovanskej filológii.¹⁰³

Neuznanie *Kyjevských listov* za cyrilo-metodský protograf je o to udivujúcejšie, že samotný text KL sa všeobecne uznáva za pôvodný *velkomoravský*. Tak o tom píše slavista R. Večerka, ktorý dokonca KL považuje za originálny rukopis z čias príchodu solúnskych bratov do Ríma.¹⁰⁴ Otázny stále ostáva čas prepisu daného rukopisu. Podľa vyjadrenia slavistu Šimona Ondruša kritická analýza KL od ukrajinského bádateľa Vasilija V. Nimčuka (1983) ukázala,¹⁰⁵ že zachovaný text nie je prepis z 10. stor., ako sa dlho tradovalo, ale originál z Metodovej literárnej školy.¹⁰⁶ Ak je to tak, potom by sme mali pred sebou prvý staroslovenský protograf, ktorý potvrdzuje, že pre **obdobie misie sv. Cyrila a Metoda** u moravských Slovanov je definícia prvého spisovného jazyka Slovanov "staroslovienčiny" (so starobulharsko-macedónskym pôvodom) – **neudržateľná**.

KYJEVSKÉ LISTY

V roku 1872 bolo v Jeruzaleme objavených sedem hlaholských pergamenových listov, ktoré boli neskôr uložené v Kyjeve.¹⁰⁷ Odtiaľ dostali aj svoje meno *Kyjevské listy*. Je to časť misálu, ktorý obsahuje 38 modlitieb v premenlivých častiach 10 omší rímskej liturgie v starej slovenčine zapísanej najstarším typom hlaholiky, tzv. okrúhlej. Ide o opis originálu z 9. stor., ktorý mohol byť prepísaný koncom 9. alebo začiatkom 10. stor. Je to najstaršia zachovaná hlaholská literárna pamiatka vôbec, ktorá sa doposiaľ našla.

Jazykovedci z rôznych slovanských krajín v rozbere tejto slovanskej písomnosti chcú vidieť stopy po vlastnom dialekte – bulharčine, srbčine, slovinčine, macedónčine, češtine i slovenčine. Avšak *Kyjevské listy* obsahujú výrazové prostriedky, ktoré špecifikujú miesto ich vzniku. Podľa jazykovedca Jána Stanislava je ním rozhranie **kultúr latinsko-nemecko-grécko-slovenskej**, ktoré hovorí jednoznačne o krajine kráľa Rastica. **Základné termíny** vtedajšieho života nie sú tu byzantského, ale **západného pôvodu**. Ich latinský text sa na Morave a v Panónii používal podľa vzoru Akviley a Salzburgu. Akvilejský misál sa s veľkou pravdepodobnosťou používal už od samého začiatku kresťanstva na týchto územiach.¹⁰⁸

Kyjevské listy zobrazujú vývin jazyka a kultúrnych vzťahov starých Slovanov nielen za účinkovania Konštantína a Metoda, lež aj za účinkovania Nemcov, Talianov a Grékov, ktorých spomína Rasticovo posolstvo do Byzancie. *Kyjevské listy* sú dokladom toho, že Konštantín a Metod nadviazali na to, čo na Morave už žilo ako kultúrny poklad, vypestovaný domácimi vzdelancami.¹⁰⁹

⁹⁹ Stanislav, Ján: *Slovenský juh v stredoveku I.* NLC, Bratislava 1999, s. 11 a 231.

¹⁰⁰ Porovnaj Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka I.* SAV, Bratislava 1958, s. 215.

¹⁰¹ Porovnaj Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 107 a 119.

¹⁰² G. Y. Shevelov v štúdií *Trif-type Groups and the Problem of Moravian Components in Old Church Slavonic*. (*The Slavonic and East European Review* XXXV, č. 85, 1957, s. 379 - 398). Táto štúdia patrí k veľmi pozoruhodným príspevkom. Donáša nový pohľad na územný pôvod a jazyk pamiatky KL. In: Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 104

¹⁰³ Porovnaj Večerka, Radoslav: *Staroslověnská etapa českého písemnictví.* NLN, Brno 2010, s. 91.

¹⁰⁴ Porovnaj Večerka, Radoslav: *Staroslověnská etapa českého písemnictví.* NLN, Brno 2010, s. 65.

¹⁰⁵ Nimčuk, Vasilij V.: *Kyjivski hlaholyčni lystki.* Naukova dumka, Kyjev 1983, s. 89.

¹⁰⁶ Porovnaj Šmatlák, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I.* vyd. LIC Bratislava 2002, s. 82.

¹⁰⁷ Rukopis objavil archimandrita Kapustin v Jeruzaleme a uložil ho v Kyjevskej knižnici Duchovnej akadémie. Pozri Nimčuk, Vasilij V.: *Kyjivski hlaholyčni lystki.* Naukova dumka, Kyjev 1983, s. 3.

¹⁰⁸ Porovnaj Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 121.

¹⁰⁹ Porovnaj tamže, s. 119.

Ako ukázali viaceré štúdie, jazyk *Kyjevských listov* **nie je jazykom Solúna**, ale **jazykom moravských Slovenov** a Pribinovej **Panónie** obohatený črtami toho dialektu slovanského jazyka, ktorým hovorili doma Konštantín a Metod.¹¹⁰

V *Kyjevských listoch* a *Pražských hlaholských zlomkoch* (odpis z 11. stor. a z nášho územia – Vyšegrad) sa výdatne použil kultúrny jazyk Moravy, ktorý sa **neskôr v odpisoch** už mimo nášho územia **očividne menil** podľa systému starobulharského jazyka. Americký slavista G. Y. **Shevelov** však pokladá **južnoslovanské** črty *Kyjevských listov* za **sekundárne**, ktoré tam zámenou dosadil južnoslovanský pisár.¹¹¹ Shevelov pripomína, že podobne i vo *Viedenských hlaholských listoch* a vo *Vatikánskom hlaholskom texte Illir.4* boli **odstránené moravské** fonetické črty a nahradené **staromacedónsko-bulharskými**.¹¹²

ČRTY SLOVENSKÉHO JAZYKA

Podľa výskumu Jána Stanislava *Kyjevské listy* istotne zobrazujú jazyk Moravy, na to poukazuje terminológia a iné jazykové javy. Nasvedčuje tomu aj ich starý stav a vývin, ktorý sa zhoduje so starým stavom i vývinom v slovenčine. V **strednej slovenčine** je viacero archaických jazykových javov, ktoré veľmi pripomínajú jazykové črty *Kyjevských listov*, *Pražských hlaholských zlomkov*, ale aj iných *staroslovienských* a čiastočne i cyrilských textov.¹¹³

Z jazykových črt *Kyjevských listov* mnohé i dnes existujú na slovenskom jazykovom a etnickom území. Časť jazykových javov *Kyjevských listov* je očividne časovo spreď byzantskej misie.¹¹⁴ V *Kyjevských listoch* sa nachádzajú dve vrstvy javov – staršie aj novšie. Staršie siahajú do doby po roku 863 a novšie približne do druhej polovice 10. storočia. To znamená, že tu máme javy prvého prekladu spolu s odpisom. Tu možno vidieť, že zápis s prehlasovaným *ä* možno pokladať za starší.¹¹⁵ To značí, že *Kyjevské listy* zapísali najskôr domáci ľudia po príchode Konštantína a Metoda, ba že aj ich neskorší "prepis má črty **slovenského jazyka**, črty, neexistujúce v českom a poľskom jazyku."¹¹⁶

V prospech toho, že prvým jazykom prekladov bol jazyk starých Slovákov, hovorí i samotná skladba pôvodných hlaholských písmen KL, urobená na mieru slovenského jazyka. Lebo neskôr, keď sa hlaholika dostala do Bulharska po r. **886**, bola upravovaná a dopĺňaná o grafémy **typické** pre zápis bulharsko-macedónskeho dialektu, čiže *staroslovienci*, ako napr. **št** za naše (staroslovenské) **šč**.¹¹⁷ Je zrejmé, že ak by Konštantín Filozof zostavoval písmo pre *staroslovienci* (solúnsky dialekt), bolo by tam **št** od počiatku. Ale *Kyjevské listy* dokazujú opak.

Na slovenčinu ukazuje i hláska *der* **ʃ**(30), ktorú cyrilo-metodský učeník sv. Naum vo svojom spise *O písmenách* zaraďuje medzi slovenské fonémy. Českí slavisti dnes uvádzajú *der* ako palatálne **g'** a **d'**,¹¹⁸ zrejme preto, že nesprávne vychádzajú z českého tvaru slov *anděl* a *evangelium*, teda slov, v ktorých sa pôvodne táto hláska v hlaholských textoch nachádzala. Ak by to tak bolo, potom by *der* mal byť umiestnený medzi písmenami G (4) a D (5) s patričnou číselnou hodnotou okolo 4 alebo 5. Ale z princípu **fonéma = graféma**,¹¹⁹ ktorý do hlaholiky zaviedol Konštantín Filozof, vyplýva, že hlaholské písmeno *der*, doložené v slovách *anjel* (v KL) aj *evanjelium*,¹²⁰ by nemohlo mať dva varianty výslovnosti už v krajine Konštantínovho prvotného pôsobenia. Odporovalo by to tomuto jeho **základnému** princípu, ktorý výsostne patrí k **originalite** hlaholiky. Naopak, tento princíp zachováva iba slovenčina, kde má *der* v oboch prípadoch *anjel* aj *evanjelium* rovnaké znenie, teda vystupuje tu len ako jedna fonéma **j**. Iba tej zodpovedá aj číselná hodnota tejto grafémy (30), ktorá ju v hlaholike **jednoznačne** zaraďuje k **jotám**.

V KL nachádzame tiež mäkkú formu slova *otbec*. Ako píše J. Stanislav, jedným z javov systému slovenského jazyka v KL a *Pražských zlomkoch* je **mäkkosť**. Palatálne *te*, *de* za praslovanské *te*, *de* nepoznajú Česi ani južní Slovanovia.¹²¹ Podľa tohto javu odpis *Pražských hlaholských zlomkov* vznikol

¹¹⁰ Porovnaj tamže.

¹¹¹ Tamže, s. 107.

¹¹² Tamže, s. 108.

¹¹³ Tamže, s. 348.

¹¹⁴ Tamže, s. 118 – 119.

¹¹⁵ Porovnaj Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 349 – 350.

¹¹⁶ Tamže, s. 359.

¹¹⁷ V pôvodných *Kyjevských listoch* sa **št** nenachádza. Porovnaj Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 105 a 150

¹¹⁸ Pozri Kurz, Josef: *Učebnice jazyka staroslovienského.* SPN, Praha 1969, s. 16 a 22.

¹¹⁹ Pozri Mareš František V.: *Cyriľometodějská tradice a slavistika*, Torst, Praha 2000, s. 47. Tiež Večerka, Radoslav: *Staroslovienská etapa českého písemnictví.* NLN, Brno 2010 s. 16.

¹²⁰ V neskorších odpisoch sa vyskytuje tiež v slove *Paraskjeva*. Hláska *der* podobne ako hláska **š** nemala svoje abecedoslovo, v hlaholskej abecede mala iba číselnú hodnotu (30) a v hlaholských prameňoch sa vyskytovala len v špecifických slovách. U južných Slovanov sa táto hláska prestala používať.

¹²¹ Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 129 – 130.

tam, kde v systéme jazyka bolo zmäkčovanie, pravdepodobne na Vyšegrade pri Ostrihome. Je to stará jazyková **stredoslovenská oblasť**.¹²²

ZÁVER

Monumentálne jazykovedné dielo Jána Stanislava *Slovenský juh v stredoveku* (1948) patrí k fundamentálnym dielam slovenskej historickej jazykovedy.¹²³ Autor tu jazykovým rozborom toponymických názvov dunajského priestoru na historických dokladoch sleduje etnické pohyby v danej oblasti, čo mu umožňuje viesť pomerne presné izoglosy oddeľujúce jednotlivé slovanské etniká.¹²⁴ Bola to prvá práca onomastiky na slovenskom území, vďaka ktorej sa zviditeľnila slovenčina a jej historické dialekty aj v medzinárodnom slavistickom kontexte.

V úvode svojej knihy *Starosloviensky jazyk* (1978) prof. Ján Stanislav píše: „Do druhej polovice 20. stor. sa málo vedelo o jazykových črtách zvyčajných v slovenskom jazyku, ktorého územné rozprestretie bolo v stredoveku oveľa väčšie, ako je dnes. Na niektoré lexikálne slovákizmy poukazoval už P. J. Šafárik a na iné Vatroslav Jagič.“¹²⁵ Nielen historické pramene – píše ďalej J. Stanislav – ale aj západoslovanské črty v jazyku staroslovienskych pamiatok hovoria jednoznačne o **potrebe preskúmať staršie teórie**, hoci sa robili s najlepšou vôľou a podľa údajov, ktoré v minulosti boli k dispozícii. Príčina chybných lokalizácií textu bola neraz v tom, že skúmatel' nepoznal morfológiu a iné jazykové javy slovenského jazyka. Staršie učenie, dodnes platné, treba očividne **prebudovať** podľa faktov slovenskej historickej syntaxe.¹²⁶ I dnes má toto dielo zásadný význam pre pravdivé spoznávanie cyrilo-metodských prameňov.

Podobne ako nestor slovenskej slavistiky Ján **Stanislav**¹²⁷ aj americký slavista Georg Y. **Shevelov** znovu navrhoval **prehodnotenie pôvodu** prvého spisovného jazyka Slovanov. Zatiaľ sa však slavisti touto otázkou nezaobierajú. Je to pochopiteľné zo strany iných slovanských národov, no na Slovensku by sa mal tento postoj zmeniť, najmä vo svetle viacerých nových argumentov.

Stručne možno túto problematiku uzavrieť: Keďže prvý spisovný jazyk Slovanov nie je zatiaľ nikde doložený žiadnymi protografmi pochádzajúcimi z druhej polovice 9. stor., nemožno tvrdiť, že *starosloviensčina* v súbore macedónskych rukopisov z 11. stor. predstavuje jazyk autentických cyrilo-metodských prekladov. Ani to, že *starosloviensčina* je "prvý slovanský spisovný jazyk z 9. storočia". Naopak, výsledky viacerých slavistických výskumov¹²⁸ odhaľujú, že jazykové javy skutočne najstaršej hlaholskej literárnej pamiatky *Kyjevských listov* ukazujú na **jazyk starých Slovákov** (moravských Slovenov), čím **vyvracajú axiómu** o južnoslovanskom pôvode prvého spisovného jazyka Slovanov. Vzhľadom na to, že text KL je aj časovo najbližšie k pôvodnému cyrilo-metodskému literárnemu jazyku používanému na území Slovákov, možno oprávnene používať termín **slovenčina 9. storočia** či **staroslovenčina**. Preto sa zdá byť úplne adekvátne, pri zachovaní všeobecne prijatého delenia na dve vývojové štádiá, nazývať tento spisovný jazyk dvojako:

1. **staroslovenský jazyk, staroslovenčina**, pokiaľ ide o najstaršie pamiatky **slovenského pôvodu** a zo slovenského územia z **9. – 11. stor.** (*Kyjevské listy, Pražské hlaholské zlomky, prípadne iné*);
2. **cirkevná slovančina**, pokiaľ ide o pamiatky vzniknuté **mimo** slovenského územia od **10. stor.** s rôznymi **národnými redakciami** tohto jazyka, napr. bulharsko-cirkevnoslovanské alebo rusko-cirkevnoslovanské texty. Patria sem i všetky "staroslovienske kánonické pamiatky" z macedónskej hlaholskej školy.

¹²² Porovnaj Stanislav, Ján: *Dejiny slovenského jazyka I.* SAV, Bratislava 1958, s. 231.

¹²³ Dielo *Slovenský juh v stredoveku* získalo obdiv vo vedeckých kruhoch doma i v zahraničí. Opieral sa oň aj ruský slavista O. N. Trubačov pri riešení problému pravlasti Slovanov, čím vyvolal veľký ohlas a záujem na IX. svetovom slavistickom kongrese v r. 1983 v Kyjeve. V päťdesiatych rokoch bolo toto vynikajúce dielo označené za nacionalistické a protimaďarské a v konečnom dôsledku — zošrotované. In: Stanislav, Ivan: *Život v slove. Slovenský spisovateľ*, Bratislava 1987, s. 116.

¹²⁴ Porovnaj Krško, Jaromír: *Slovenský juh v stredoveku Jána Stanislava v kontexte tradičných a nových onomastických výskumov*. In: Ján Stanislav a slovenská slavistika. Eds: J. Doruľa – P. Žeňuch. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2016, s. 54 – 53.

¹²⁵ Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN Bratislava 1978, s. 19.

¹²⁶ Porovnaj Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 20 a 30 – 33.

¹²⁷ Týmto titulom a vysokým ocenením poctilo Jána Stanislava Prezídium Národného zhromaždenia Bulharskej republiky, keď mu udelilo Rad Cyrila a Metoda I. stupňa. Pozri Mária Košková: *Ján Stanislav v kontexte bulharskej slavistiky*. In: Ján Stanislav a slovenská slavistika. Eds: J. Doruľa – P. Žeňuch. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2016, s. 163.

¹²⁸ Stanislav, Ján: *Starosloviensky jazyk I.* SPN, Bratislava 1978, s. 119. Tiež Večerka, Radoslav: *Staroslověnská etapa českého písemnictví*. NLN, Brno 2010, s. 63.

SÚHRN

Podľa slavistov prvým spisovným jazykom starých Slovákov bola *starosloviencina*, teda jazyk, ktorý má svoj základ u južných Slovanov. Konkrétne ide o dialekt starobulharsko-južnomacedónsky z okolia Solúna. Samotný názov *starosloviencina*, ako priznal český slavista J. Vašica, bol umelo vykonštruovaný pojem. Formálne je interpretovaný ako historický termín, avšak nezohľadňuje historické kritériá. Takto zadefinované označenie *staroslovienciny* v sebe nesúrodne spája jazykové fakty s geografickými a mocensko-politickými reáliami, ktoré nie sú historicky podložené.

Podobne aj argumenty, že označenie *sloviensky*, a teda aj *Slovien (Slověn)*, je rigoróznym historickým termínom v pôvodnom znení, nemajú vedecké opodstatnenie. Skúmaním transliterácie aj transkripcie tohto termínu v historických prameňoch sa ukázalo, že ide o nepodložený prepis. Najstaršiu formu mena *Sloven* by sme podľa pôvodnej výslovnosti mali transkribovať ako **Slovän**, a nie *Slovien*. Ale plne tomu významovo zodpovedá aj dnešné etnonymum **Slovák**. Na tom sa vo svojom *Stanovisku* z r. 2008 zhodlo aj 33 slovenských odborníkov z oblasti spoločenských vied.

Podľa jazykovedných výskumov Jána Stanislava na území Rasticovej ríše (dnes Slovensko a Morava) a Kocelovho kniežatstva (Panónia, dnes Maďarsko) žili Sloveni, ktorých reč sa zachovala ešte i dnes u Slovákov. To je priamy dôkaz stáročnej continuity a etnickej identity Slovákov so Slovenmi na Morave, ktorým priniesli prvé slovanské písmo bratia Konštantín Filozof a Metod zo Solúna. Výsledkom vedeckých prác J. Stanislava je poznanie, že Slováci boli kedysi veľký národ sídliači na strednom Dunaji, ktorý v 9. stor. patril medzi **najväčšie slovanské národy**. Politika slovenských panovníkov v tom čase bola **politikou veľmocenskou**, ktorú nemožno robiť bez veľkého národa a veľkého územia. Nielen veľkosť, ale i **starobylosť** slovenského národa, ako to naznačuje Nestorov letopis, vysvetľuje, prečo práve Slováci dostali vlastnú písomnú kultúru ako prví zo Slovanov. Slováci dodnes používajú pôvodné starobylé názvy *Slovenka* a *slovenský*, a preto i písmo tohto národa sa v prameňoch 9. storočia v súlade s gramatikou jazyka i realitou národa nazývalo "**slovenské písmo**". Zodpovedá to historickému faktovi, že išlo o písmená starých Slovákov, ktorých etnonymum platilo v širších súvislostiach aj na označenie Slovanov všeobecne.

Podobne je to i s názvom *starosloviencina* pre prvý spisovný jazyk Slovákov, ktorého základom by malo byť macedónske nárečie z okolia Solúna. Táto definícia však platí len pre jazyk skúmaného kánonického súboru pamiatok, pochádzajúcich z macedónskej oblasti z 11. storočia. V posolstve do Byzancie si kráľ Rastic výslovne žiadal učiteľa na hlásanie viery v jazyku svojho ľudu. Keďže išlo iba o literárnu kultiváciu živého jazyka, Konštantín Filozof nemal žiaden osobitný kultúrny dôvod použiť pri tvorbe prvého spisovného jazyka Slovákov solúnsky dialekt. Kultivovanosť jazyka moravských Slovanov je preukázateľná už pred príchodom solúnskych bratov, preto nebolo potrebné hľadať iný, vyspelejší dialekt na preklad liturgických textov. Chýba akékoľvek vedecky podložené zdôvodnenie, prečo by mala taká veľká krajina starých Slovákov, pri takej epochálnej udalosti, akou je **zakladanie vlastnej písomnej kultúry**, a to prvej medzi Slovanmi, prijať odlišný dialekt geograficky vzdialenej oblasti, ktorá bola navyše bez väčšieho kultúrno-politického významu v slovanskom svete. Z toho dôvodu pre obdobie misie sv. Cyrila a Metoda je zadefinovanie starobulharsko-macedónskej *staroslovienciny* ako prvého spisovného jazyka Slovákov, a tým aj Slovanov, neopodstatnené.

Tvrdenie, že *staroslovienske* hlaholské odpisy z 11. stor. zodpovedajú pôvodným cyrilo-metodským textom z 9. stor., sa považuje za axiómu. Ide však o **nepodložený predpoklad**, pretože tieto rukopisy vznikli 100 – 200 rokov po misii solúnskych bratov, a to práve v oblasti, kde existoval bulharsko-macedónsky dialekt. Je teda zákonité, že v nich nachádzame presne tento dialekt, ktorý slavisti v Československu nazvali *starosloviencinou*. Podľa doložených výskumov sa kultúrny jazyk staroslovenskej Moravy v neskorších odpisoch, už mimo nášho územia, očividne menil podľa systému starobulharského jazyka. Nemožno teda tvrdiť, že v prípade hlaholských pamiatok z 11. stor. ide o autentické cyrilo-metodské preklady. Obzvlášť keď vieme, že všetky protografy z čias byzantskej misie u Slovákov boli zničené, a liturgické texty na území južných Slovanov sa museli tvoriť nanovo.

Prvý spisovný jazyk používaný Konštantínom Filozofom nie je zatiaľ doložený žiadnym pôvodným textom pochádzajúcim z obdobia r. 863 – 886. Časovo najbližšie k tomuto obdobiu je rukopis *Kyjevských listov*. Viacerí odborníci preukázali, že jazyk tejto najstaršej staroslovenskej pamiatky nie je jazykom mesta Solúna a jeho okolia, ale je to domáci **jazyk moravských Slovanov** – starých Slovákov. Z tohto aspektu by *staroslovienske* pamiatky z macedónskej ochridskej školy svojím dialektom predstavovali už *cirkevnú slovančinu* macedónskej redakcie.

Keďže do druhej polovice 20. stor. sa málo vedelo o jazykových črtách a historickom vývine slovenského jazyka, ktoré podrobne osvetlil až Ján Stanislav, nebolo možné objektívne posúdiť dialekt danej pamiatky. Preto na podklade svojich výskumov J. Stanislav považoval za potrebné **prehodnotiť**

pôvod prvého spisovného jazyka Slovákov. **Identický návrh** podal aj americký slavista G. Y. **Shevelov**, ktorý za základ najstaršieho spisovného jazyka Slovanov stanovil jazyk moravských Slovenov – Slovákov, no medzi slovanskými filológmi **nenašiel ohlas**.

Všetky tieto skutočnosti by sa mali odrážať minimálne v slovenskej vedeckej terminológii. Vzhľadom na filologické, historické a dnes už aj genetické poznatky možno s istotou tvrdiť, že cyrilo-metodská misia **patrí** jednoznačne iba **do slovenskej histórie**. V rámci Slovanov Konštantín Filozof a Metod pôsobili len u starých Slovákov, pričom celá ich misia sa odohrávala na území slovenského jazyka. Aj následné rozšírenie misie k Bulharom prebiehalo pod vedením ich slovenských žiakov. Máme preto plné právo používať v tomto historickom kontexte adjektíva patriace výhradne slovenskému národu – *slovenské písmo, slovenský preklad Sv. písma, stará slovenčina* či **staroslovenčina**, *staroslovenská liturgia* a pod. Plne to bude zodpovedať historickému faktu, že ide o reálie starých **Slovákov**, ale predovšetkým to bude zrozumiteľné každému členovi slovenského národa.

Elena Šubjaková

*Autorka je lektorka Hlaholskej akadémie DMS BA
27. júla 2019, na sviatok svätých Sedmopočetníkov*

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BRATULIČ, Josip: Lexikon hrvatske glagoljice. Minerva, Zagreb 1995.
2. DORULA, Ján: Dve línie v slovenskom jazykovo-historickom vývine alebo slovensko-české vzťahy v predpisovnom období. In: XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove. Príspevky slovenských slavistov. Slovenský komitét slavistov / Slavistický kabinet SAV, Bratislava 1998, s. 65 – 66.
3. DORULA, Ján: O krajine a vlasti starých Slovákov. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Bratislava 2011, s. 56.
4. DORULA, Ján: Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí? Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2015, 488 s.
5. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Z problematiky staroslovienskeho a cirkevnoslovenského jazyka. Slavica Slovaca, roč. 45, 2010 č.1, s. 61.
6. ĎURICA, Milan Stanislav: Kedy sme vstúpili do dejín? Lúč, Bratislava 2006.
7. DVORNÍK, František: Byzantské misie u Slovanů. Vyšehrad, Praha 1970.
8. Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno. Zborník: Matica slovenská, Martin 2011.
9. HABOVŠTIAKOVÁ, Katarína – KROŠLÁKOVÁ, Ema: Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. Bratislava 1993.
10. HRNKO, Anton: Slovo o slove Slováč – II. časť. Blog A. Hrnku. Dostupné na: <https://www.hrnko.sk>.
11. ILIEVSKI, Petar Hr.: Origin and development of writing, with special regard to the Beginnings of Slavonic literacy, MASA, Skopje 2006.
12. Ján Stanislav a slovenská slavistika. Eds: J. Doruľa – P. Žeňuch. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, Bratislava 2016, 272 s.
13. KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf: Prehľad dejín spisovnej slovenčiny, Matica slovenská, Martin 2006.
14. KRAJČOVIČ, Rudolf: Slovieni na strednom Dunaji a praslovenská genéza slovenčiny. In: Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996. Zostavil Lubomír Kralčák. Vysoká škola pedagogická v Nitre, 1996.
15. KUČERA, Matúš: Bratislava a starí Slováci. Matica slovenská, Martin 2009, 140 s.
16. KURZ, Josef: Učebnice jazyka staroslověnského. SPN, Praha 1969.
17. Makedonsko-český slovník s makedonskou gramatikou F.V. Mareše. Hora, Karel. Slovanský ústav AV ČR, Euroslavica, Praha 1999.
18. NIMČUK, Vasilij Vasiljevič: Kyjivski hlaholyčni lystki. Naukova dumka, Kyjev 1983.
19. NESTOROV LETOPIS. Povešť o dávných časoch na ruskej zemi. Preklad: Daniš Miroslav. Spolok slovenských spisovateľov, Bratislava 2018, 317 s.
20. ONDRUŠ, Šimon: Etnické meno Slovan – Slovan – Slováč. In: Proglas, máj 1997, č.1, s.16. Pôvodne vyšlo v: Slovákistické štúdie, Martin 1985.
21. ONDRUŠ, Šimon: Genéza a vývin etnických mien Slovan – Slovan – Slováč, Tót, Maďar-Ugor. In: Mulík, Peter (ed.): Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie. Bernolákova spoločnosť, Bratislava 2011.
22. PAULINY, Eugen – ONDRUŠ, Šimon: Život a dielo Metoda prvoučiteľa národa slovienskeho. Tatran, Bratislava 1985.
23. POLÍVKA, Jiří: Kterým jazykem psány jsou nejstarší památky církevního jazyka slovanského starobulharsky či staroslovensky? Slovanský sborník roč. II. č. 10. Praha 1883, s. 481 - 488 a 545 - 554
24. RADLINSKÝ, Andrej: Nábožné výlevy, Budín 1854.
25. STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. Národné literárne centrum, Bratislava 1999.
26. STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku I. Matica slovenská, Martin 1948.
27. STANISLAV, Ján: Starosloviensky jazyk I. SPN, Bratislava 1978.
28. STANISLAV, Ján: Kultúra starých Slovákov. Reprint pôvodiny z r. 1944, Kubko Goral, Bratislava 1997, s. 57.
29. STANISLAV, Ján: Osudy Cyrila a Metoda a ich učeníkov v Živote Klimentovom. Tatran, Bratislava 1963.
30. STANISLAV, Ján: Zo štúdia slovanských osobných mien v Evanjeliu Cividalskom. Slava XVIII. 1947, s. 87 – 88.
31. STANISLAV, Ján: Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch. Matica slovenská, Martin 1950.
32. SLANINKA, Martin: Kyjevské listy – prepis a komentár Martin Slaninka (v rukopise).
33. SVĚTÍ CYRIL A METOD MEDZI SLOVANSKÝMI NÁRODMI: 1150 rokov od začiatku ich misie. Eds. kardinál Jozef Tomko - Cyril Vasil SJ. Zborník z medzinárodného kongresu, Rím 25. – 26. februára 2013. Dobrá kniha, Trnava 2015.
34. ŠAFÁRIK, Pavol Jozef: Památky hlaholského písemnictví. Vydal P. J. Šafařík, Praha 1851.
35. Život sv. Methodia. Z rukopisu XVI. století vydal Pavel Josef Šafařík, Praha 1854.
36. ŠMATLÁK, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry I. Literárne informačné centrum, Bratislava 2002.
37. ŠUBJAKOVÁ, Elena: Slováci – apoštolí Slovanov. Dedičstvo otcov, o. z., Bratislava 2017.
38. TRUBAČOV, Oleg Nikolajevič: Etnogenez i kultura drevnejšich Slavjan. Nauka, Moskva 2002.
39. VAŠICA, Josef: Literární památky epochy velkomoravské. Lidová demokracie, Praha 1966.
40. VAVŘÍNEK, Vladimír: Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem. Vyšehrad, Praha 2013.
41. VEČERKA, Radoslav: Staroslověnská etapa českého písemnictví. Nakladatelství Lidové noviny, Brno 2010.
42. WEINGART, Miloš: Rukověť jazyka stroslověnského / Svazek 1. Didaktický kruh klubu moderních filologů, Praha 1937.
43. ZÁSTĚROVÁ, Božena a kol.: Dějiny Byzance. Academia, Praha 1992.
44. ŽIVOT KONŠTANTÍNA A ŽIVOT METODA. Úprava textu M. S. Ďurica. Matica slovenská, Martin 2013.